Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 12 (14110) | 1981 чылдың январь 15, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеден | Өртээ 2 көр

Хойдан-на хураган дээш

бөгүн «Шын» солунга Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының мурнакчы хойжузу Дажы Доржуевич Ондарның чедиишкиннериңге тураскаадтының көдүртүнген.

Д. Ондар төрүүр 246 хойну кадарып турыр. Оң коданында ам 130 хой оолдаан, хураганнары шупту онча-менди. Дажы Доржуевич партияның XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышка идепкейлиг киришпишаан, бо чылын 100 хойга онааштыр 105 хураганны камгалап, доруктурарын хүлээнген, эрес-соруктуг ажылдап турар.

Чес-Булуң бригадазында мурнакчы малчыннын-ка-лы ажылдап турары хойжулар **Арбай-оол Ондар, Делгер-оол Монгуш** кадарган коданнарында төрүттүнген хураганнардан чаңгыс-даа башты хоратпааннар.

Хойжулзр! Мурнакчыларның үлегерин эдерип, хой бүрүзүнден хураган алыр дээш туруштуг демисежиңер! Хойнуң баш санын өстүрери чүгле оон хамааржырын утпаңар!

МЕНДИ КАМГАЛАП АЛЫР

РЕСПУБЛИКАДА ХОЙ ООЛДААШКЫНЫ, ЯНВАРЬ 12-ДЕ МЕДЭЭ-БИЛЕ

Амгы хүннерде районнарның ажылагыйларында хой оолдаашкыны түлүктеэн. Сөөлгү медээден алырга, республикада шупту 77 мун 10 баш хойдан 77 мун 13 хураган төрүттүнген. Олардан 47 хураган өлген. Ам камгалап алдынганы — 76 мун 966 баш. Оон аңгыда 1100 хураган ара салдынган болгаш өлүг төрүттүнген. (Эрткен чылдың январь 11-де медээ-биле, 34 мун 61 хураган төрүттүнген, олардан 34 мун 58 баш камгалап алдынган турган).

Эрткен чылдаазынга деңнээрге, бо чылын 43 мун 952 хураган хөй төрүттүнгендир. Улам-на хөй ажыл-агыйлар хойну эрте оолдадыр таарымчалыг арганы ажыглап эгелээнин үстүнде саннар база бадыткап турар. Ылангыя мурнуу болган барын районнарның совхозтары хойну эрте—декабрь, январь айларда оолдадыры таарымчалыг дээрзин боттарының практиказынган көрүп, билгеш, ол аргаже оорту шилчип турар. Сөөлгү медээден алырга, Чөөн-Хемчик районда — 20 мун 287, Улуг-Хемде — 12 мун 426, Өвүрде — 11 мун 598, Эрзинде — 8 мун 366, Монгун-Тайгала — 6 мун 34 хой оолдаан, хураганнары онча-менди доругуп турар.

Хой ажылында эң харыысалгалыг үе бо. Малдың чаш төлүн менди камгалап, доруктурар дээш совхозтарының удуртукчулары, зооветспециалистери, хойжу, сакманчы бүрүзү бар-ла аргаларны долу ажыглаар, кызымаккай туржур ужурлуг. Маңаа кижи бүрүзүнүн харыысалгазын бедидери эң чугула. Оон-биле чергелештир районнарның партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары чаш малды камгалап алырының бүгү-ле чугула айтырыгларын, малчыннарның амыдырал хандырыгазының айтырыгларын, төрүттүнген, өлген, ара салдынган хураганнарның отчётучёдүн шын тургузарын шынгыы контрольга алыр хүлээлгелиг. Малдын баш санын өстүрериниң даалгазын чедиишкинниг күүседири чүгле оон — чаш малды онча-менди камгалап алырындан хамааржырын кижи бүрүзү утпас ужурлуг.

Кызылдың хлеб заводунуң цехтери партияның XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киришпишаан, 1981 чылдың планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээш чаа социалистиг хүлээлгелерни алгаш, күжениишкинниг ажылдап турар. Мурнакчыларның одуруун онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусазындан эрте дооскаш, он бирги беш чылдың баштайгы чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг эгелээн кондитер цеги баштаан.

Мурнакчы цехтиң бригадаларының аразындан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Н. П. Зимихинаның удуртканы торт кылыр бригада эзлчег планын 110-115 хуу күүседип келген. Олар чагыкчыларның сонуургалын көрегеш, янзы-бүрү рецептилерниң дузазы-биле амданныг, чаагай тортларны бүдүрүп келген.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты эдилээн бригаданың кылганы «Праздничный», «Олимпийский», «Новый», «Морозко» деп торттар чагып алыкчыларның сонуургалын хайныктырып турар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) торт цегинин мастери Нина Демихина биле кондитер Любовь Турышева ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

СЭКП-нин XXVI СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ АЛДАРЫН КҮШ-АЖЫЛ-БИЛЕ УЛГАТТЫРААЛ

СЭКП-нин XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыш калбарып, темпилер күштелип турар. Үлетпүр, көдээ ажыл-агый будүрүлгелериниң, эртем болгаш культура албан черлериниң коллективтери коммунистер шуулганын күш-ажылчы улуг белектеригиле уткуурунга белеткенип турар. Съезд мурнуун күш-ажылчы шалыпчы эзлчээнге од коллективтериң ажыл-херектериниң дугайын СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур:

Үзбек ССР-ниң Ургенчиде торгу удазын аргыыр фабрика СЭКП-нин XXVI съездизи ажыттынар хүнге камнап алдынган чиг-эдинге ажылдаар. Эргежок чугула күралвырны — 2200 килограмм коконнарны будүрүлгенин съезд мурнуун социалистиг хүлээлгелерин күүседипкен чазартыкчыларының ачызында тургускан. Олар аргыл үндүрген килограмм торгу удазынындан-на үш чүс грамм коконнарны камнап ап турар апарганнар.

* * *

Махарадзе районнуң Лихаури суурунуң колхозунуң шай үнүжүнүң өстүрүкчүлери Грузияда эң бедик дүжүттү чедип алган. Олар гектарданна он тонна чыгам шай бүрүзүн чыып алганнар—республикада ортумак чылдадан ол барык үш тонна хөй-дүр. Олар ол продукциязын сайзырады ажылдаар будүрүлге черлеринге чүгле бирги сорт-биле дүжаган. Күш-ажылды эки организастап, мурнакчы дүржулганы калбаа-биле ажыглаанының түңнелинде ындыг чедиишкинни чедип алган.

Гектардан-на эң хөй дүжүттү алыры дээш чарыштың инициатору, комплекстиг-механизастаан звеноңуң удуртукчузу З. Урушадзеге 1980 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаннадын тывыскан. Эрткен беш чылда ол коллективтиң механизаторлары планындан будүн чартык катап хөй—351 тонна шай бүрүзүн чыгтан. Амгы беш чылда шайның бедик шынарлыг 600 тонна бүрүзүн чыыр деп чаа саналды мурнакчылар үндүргеш, Ингури суурда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Меунаргия баштаан комплекстиг механизастаан звенону чарышка кыйгырган.

* * *

«Тергиин шынарның колгситиви» деп вымпелди Киши-кевтүң содунчулар заводунуң хоюглакчызы Г. Бойнога тывыскан. «Үлегерлиг ажылдаар черден—үлегерлиг бригадаже, цехче» деп дозунуг чарышка тиилекчи болганы дээш мурнакчы будүрүлгечилерге ол шаннаалы тывыскан. Партияның съездизинге белеткел үезинде коммунистериниң инициативазын ёзугаар нептереэн ол шимчээшкин продукцияның шынарын экижидер дээш демиселге күүдүг идиглиг болу берген.

Будүрүлгенин ажыл-ишчилериниң хөй нуруузу бирги кварталдың планын чүртүк коммунистериниң шуулганы ажыттынар хүнге чедир күүседиптери шиитпирлээн. Онгу беш чыл планының чылдарында хөжудап турарлар чөпка ажылдаан Г. Бойконуң бригадазының дүржулгазын партияның ажык хүралдарынга көргеп болгаш заводтуң бүгү цехтериге, бригаладарынга нептередирин сүмелээн.

* * *

«Партияның съездизи, сеңээ рапорттап тур бис!» деп кижизиниң маадырлары Ярославль областың «Туношна» совхозунуң малчыннары болуп берген. Автоклубтуң ында чеде берген ажылдакчылары съезд мурнуун чарыжының мурнакчыларын алдаржыдып мактаарын ферманың кызыл будунунга организастаан. Ужуражышкынның программазынга — бот-тывынгыр уран чүүлдүн киржикчилериниң белетээни тускай агитпрограмма, «Ярославль район съездиден съездиге чедир» деп делгелге кирген. А оон соонда малчыннарның курлавырларының дугайында, съезд мурнуун хүлээлгелериниң канчаар күүсеттинир турарының дугайында чугаа болган.

Автоклубтар көдээде социалистиг чарыш мурнакчыларының, суртаалчы болгаш культура-массалыг ажылдың оперативтиг пропагандистери апарган. Кааскалгалыг плакаттар болгаш лозунар-биле шиметтингеп машиналарны съезд мурнуун күш-ажылчы эзлчээнии хайныышкынның ажыл-ишкыг хүннеринде эң ырак улуг-биче суурларга, фермаларга болгаш колхозтар мастерскаяларынга көрүп болур. СЭКП-нин XXVI съездизинге тураскаадткан клубчу ажыл-херектер эстафетазында областың 60 ажыг автоклубтары киржип турар.

Бистиң республикада

УЛАМ ШУУДААР

«Кызыл тудуг» эргелелиндеде мурнакчы бригадаларның бирээзи Анатолий Воронинниң удурткан тудугжулары чурукчулар ажылдаар мастерскаяны холга ап, он бирги беш чылдың баштайгы хүннерин анаа эгелээн.

Дүүн олар амгы-амгы болуктерге үстүп алгаш, оон мурнуунда салдынган тудугнуң таваанга чамдык черлерге аде кылыгларны чорудуп, хана салырынга эптиг кылдыр дескилеп, кижи бүрүзү сорук киришкинниг ажылдаан.

Чурулга мастерскаязының тудуунга ажылдазары-биле экелген бедик кранны эптеп тургускан соон дарый ында хайныккан ажыл-иш улам шуудаар.

ИЙИ БЕШ ЧЫЛДЫ

Тыва автосеттелге заводунга 18 чыл ажылдаан будүрүлгениң хоочуну А. И. Смородников хүүзүнде ийи беш чыл планын дүүн күүседипкен. Бодунуң хераанин ёзулуг мастери шуткакчу Анатолий Иванович эзлчег нормазын хүннүң-не ийи чүс хүү күүседип келгенинии түңнелинде 1986 чылдың үлүүнге киришкир ажылдап, съезд мурнуун күш-ажылчы эзлчээнин социалистиг чарыжында мурнал турарларның бирээзи.

ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

«Көдээ электри тудуг» монтаж участогу 303 километр черге бедик вольтулуг шугумну республиканың совхолтарынга дужаган. Чавыс вольтулуг шугумну тударының планын 43 километр ажырган. Ниитизи-биле 1.168 мун рубльдин тудуг-монтаж ажылдары кыдынган.

Көдээ суурларны электрижидеринге В. П. Балгазинниң болгаш Н. С. Краснобаевтиң бригадалары төлептиг үлүүн киирип турар.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Кызылда районнар аразының «Сельхозтехника» картыжышкынының сентелге мастерскаялары республиканың төп тараалаң районнарының янзы-бүрү маркалыг көдээ ажыл-агый техниказын сентээринге таарыштыр дериттинген делгем цехтерлиг, сентелгени эки шынарлыг кылып шыдаар бедик мергежилдиг кадр ажылчыннарлыг, инженер-техниктиг ажылдакчыларлыг апарган.

Мотор цегинде ДГ болгаш К-700 маркалыг тракторларның моторларының сентелгезин каттыжышкынының дуржулганлыг слесарь, коммунист Петр Ондарович Байыр-оолга удурткан бригада чорудуп турар. Оон кежигүннеринден партийжи съездиге утказтур тус-тус сентекчилер аразынга калбарган социалистиг чарышка Федор Оюн, Ховалыг Дугаар-оол, Валерий Сендажы, Станислав Луцевич олар онаа шылгарап ажылдап, чарыштың мурнуку одуруун баштап турар.

Федор Идам-Сюрюнович Оюн олардан эң шылгарап-каттыжышкынының тус-тус сентекчилер аразынга шилчип чоруур. Кызыл вымпелин чаалап алган.

Бөгүн социалистиг чарыш экранында:

● Тыва — Хакасия: түңнел ● Үлетпүр дөрткү кварталда ● Автотранспортчуларның сорулгалары ● Ийи неделя бурунгаар күүседкеш ● Кызыл туктуг участок ● Хожудап турарлар-биле интервью (хаван комплекизинде байдал)

ЧАСТЫРЫГЛАРНЫ КАТАПТАВАС

Чүгле келир беш чылда эвес, харын база оон-даа ынай, 1990 чылга чедир үеде, бистиң чурттуң экономиказы болгаш социал хөгжүлдезинин Төлевилелин Тыва АССР-ниң ажылчы чонпары улуг сонуургал болгаш чоргаарал-биле таныжып турарлар. Партияның бүгү улус чугаалажып көрүүн дээш парлаан Төлевилелни өөренип тура, олар боттарының онгу беш чылда кылган ажылының, будүрген үүлезининң түңнелдерин үндүрүп турары билдингир. СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1980 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев бүгү-ле улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, улуг болгаш чугула социал сорулгаларны шиитпирлээринге чаа херии базым кылдынганын демдеглээн.

Республиканың үлетпүр будүрүлге черлериниң коллективтери СЭКП-нин XXVI съездизинге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышка киришпишаан, онгу беш чылда чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Олар ылангыя эрткен чылдың дөрткү кварталында көскү чедиишкиннерлиг болган. Чижээ, 1980 чылда сайгарылга хемчээлиниң талазы-биле күүне планы хүүсаадан эрте, декабрь 27-де күүсеткен болгаш пландан ажыр 1,4 млн. рубльдин продукциязы сайгартынган. Ниитизи-биле сайгарылга хемчээлиниң дөрткү кварталда планы 104,8 хуу күүсеттингеп. Үлетпүр будүрүлге черлеринден 54 коллектив чыл планын күүседип, пландан ажыр дыка хөй продукцияны будүрүп үндүргеп.

Онгу беш чылдың сөөлгү чылында күш-ажылчы коллективтериниң социалистиг чарыжының мурнуку одуруун доктаамал эөлеп, ден-дески ажылдап турган черлерин адап болур. Оларга «Каа-Хем» разрез, Тываның электри четкилери, сүт комбинады, мебель фабриказы, республика типографиязы болгаш еске-даа будүрүлге коллективтери хамааржыр.

Үлетпүр будүрүлгелериниң хөй кезин продукция сайгарарының болгаш онгу будүрүү үндүрериниң беш чыл планын күүсеткенин демдеглээр херек. Оон түңнелинде беш чыл иштинде пландан ажыр 404 мун тонна хөмүр-дашты, 33,6 млн. квт-шак электри энергиязын, 38,3 мун. г.кал чылыг энергиязын, 288 тонна шой шуткылганы, 3,5 мун дөрбелчин метр сонга блоктарын, 12,2 мун дөрбелчин метр эжик блоктарын, 86,1 мун кубометр дилиг материалдарын, 29,7 мун эжеш хөм идикти, 127 тонна мал саржаан, 2808 тонна чалан, сүт продукциязын 3459 тонна далганы, 4407 тонна комбикормну, 412 тонна кондитер кылыгларын будүрүп үндүрген.

Чаа тургускан дериг-херекселдерниң күүзүн чедир ажыглавас, күш-ажылдың организастаашкынын сайзырангайжыпас, а ол ышкаш ажыл шагын чидирип, мурнакчы арга-дүржулгаларны нептередирин чедип албайн турар коллективтер боттарының беш чыл планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседип шыдаваанын база айтыр херек. Ындыг будүрүлге коллективтериде хожудап турарлар чок ажылдаар шимчээшкин калбарбааны, социалистиг чарышты чогуур деңнелге чедир организаставаанны билдингир. Ниитизи-биле сес кол будүрүлге черлери сайгарылга хемчээлиниң талазы-биле 1980 чылдың планын күүсеттиээн. Оон түңнелинде 755 мун рубльдин продукциязы чедир бердинмээн боон турар. Эрткен чылдың дүргүзүнда продукция хемчээлиниң талазы-биле күүне планын ай санындала күүседип шыдавайн турган безин будүрүлге черлери бар. Оларга Сарыг-Септи райүлетпүр комбинады, Ак-Довуракты дүзалал будүрүлгелер комбинады, Хову-Аксының хлеб заводу, Чадаананың райүлетпүр комбинады болгаш өске-даа чамдык коллективтер хамааржыр. Эрткен чылдың он ийи айларының планныг даалгазын «Тыва дагдүгү» комбинат болгаш Чадаананың хлеб заводу 10-10 катап, «Росводпромнуң» демирбетон заводу, Бәй-Хаактың болгаш Ак-Довуракты хлеб заводтары, Шуурмактың мяш белеткээр чери түс-түзүнда — 6-6 катап күүсеттиээн.

Үстүнде айыттынган хожудаашкынның будүрүлгелериниң үржуундан 1980 чылда дыка хөй хемчээллиг продукция чедир кылдынмаан. Ол болза, 2080 тонна тудуг чугайы, 12,4 млн. санныг түүбүү, 0,6 мун кубометр эптээр демир-бетон кылыглар, 11,6 мун тонна сорттуг даг-дүгү, 21,9 мун эжеш кидис идик, 40,5 мун рубльдин культура-амыдырал барааннары. 38,4 мун рубльдин бажын иштинии херекселдери, 635 тонна хлеб-булочка кылыглары, 48 мун дал пиво болгаш өске-даа продукция-дыр. Үстүнде айыттынган кылыглар талазы-биле бөш чыл планының база-ла күүсеттинмээнии айтыр ужурлуг.

Ниитизи-биле республиканы алыр болза, күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң талазы-биле 1980 чылдың планы база күүсеттинмээн, тодаргайлаарга он сес коллектив бо коргүзүүну чедип албаанындан 7,6 млн. рубльдин продукциязы чедир бердинмээн.

Баразының продукциязының бот-үнезин чинчедири онгу беш чылдың кол иегелелериниң бирээзи турганы билдингир. Ынчалза-даа бо талазы-биле чыл планы база күүсеттинмээн. Ол чүл дээрге үлетпүр будүрүлге коллективтеринде шынар дээш демиселдин ам-даа четпес чоруун турарының болгаш продукцияны үрей кылыр, оны курстандарттарның иегелелериниң хажыдар чоруктарының хөй боон турарының хереечизи-дир.

Дыка хөй үлетпүр будүрүлге черлеринде күш-ажылды куду деңнелдиг организастап турар. Ол бүгүнүң түңнелинде ажыл шагының чидирии амдаа хөй боон турар. Чүгле ажыл шагының чидириниден онгу беш чылдың чыл санында-ла бир болгаш оон-даа хөй миллион рубльдин продукциязы чедип алдынмайн келген. Ол ышкаш ажылчын кадрларның ажылдап үнер-кирер чорууның хөйү планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседиринге багай салдавын чедиргени чугаа чок.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылы эгелээн. Чаа беш чылда республиканың үлетпүр ажылдакчыларының мурнунда улам улуг сорулга салдынган. Күш-ажылчы коллективтерниң удуртукчулары, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары СЭКП-нин эөлчеглиг XXVI съездизинге белеткел-биле холбаштыр ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрүлүүшкүнүнүң дырганы чыл эгезинде бедик темпилиг ажыл-ижин бүлдилиг удуртуп, эрткен чылдың четпестерин катаптавас, чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннер дээш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаары негеттинип турар.

ТЫВА—ХАКАСИЯ

Тыва АССР биле Хакас автономнуг областың 1980 чылда социалистиг чарыжының түңнелдери

	Тыва АССР		Хакас автономнуг обл.	
	план күүседиэи	1980 ч. 1979 ч. деңнээрге (%)	план күүседиэи	1980 ч. 1979 ч. деңнээрге (%)
ҮЛЕТПҮР				
Продукция сайгарганы	101	96	100,5	99
Күш-ажылдың будүрүкчүлүү	96	96	100,3	102
ТУДУГ				
Бүгү дөстерден капитал салыышкыннары	70	95	93	95
Керээлиг ажылдар хемчээли	73	99,9	95	96
Күш-ажылдың будүрүкчүлүү	97	98	91	97
Чуртталга бажыңнарын ажыглалга киргени	58	85	72	102
ТРАНСПОРТ				
Ниити ажыгладын автотранспорту-биле чүк сөөртүлгези (тонна-км)	95	104	100,5	114
АМЫДЫРАЛГА АЧЫ-ДУЗА				
Чоңга ачы-дуза чедирилгези	100,6	103	104	110
оон иштинде көдээ черлерге	99,9	104	104	110
САДЫГ				
Үүрмектеп садар бараан саарылгазы	100,6	102	101	106
КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКЦИЯЗЫН САТКАНЫ				
(пландан ажыр даалга-биле план)				
Мал болгаш күш	66	69	79	86
Сүт	99	98	91	99
Чүүрга	143	118	121	111
Дүк	84	85	90	90
МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУ				
Бир инекке онааштыр саалда —кг	1594	96	2102	99
Бир дагаага онааштыр чүүрга — кезек	168	113	231	103
Бир хойга онааштыр дүк кыргылдазы — кг	1,8	81	3,5	90

Тыва АССР-ниң алдарлыг экономизи хүндүлүг атты эш Б. К. БУДЕГЕЧИЕВКЕ тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Сан-хөө-экономика ажылының талазы-биле чедиишкиннери дээш **Тыва АССР-ниң алдарлыг экономизи** хүндүлүг атты Тыва АССР-ниң сан министри Будегечи Конзулакович **Будегечиевке** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың январь 14.

ЛАТВИЯДА ЧАА ЭРТЕМ ТӨВУ

РИГА. (СЭТА-ның корр. С. Шпунгин). Социалистиг нитилелдин тургузуун шинчилээринден болгаш экологияның социал айтырыгларын өөренириниден эгелээш, буржаз идеологияны шугумчулээринге чедир ажылдар дээрге, Латвия ССР-нин Эртемнер академиязында ажыттынган философия болгаш эргелер институдунуң хүлээлгези боон турар. Оон коллективи калбак эртем программазын күүседири-биле черегелештир моон соңгаар республиканың бүгү философтарының, социологтарының болгаш эрге-дүрүм талазыбиле эртемденириниң ажылын утлап башкарар апаар.

Латвия ССР-нин эртемнер академиязының нитилел эртемнериниң салбырының эртемден-секретары А. А. Штейнберг СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга мынча дээн:

— Чаа институттуң шинчилел ажылдарының утланыышкыны СЭКП ТК-ның партияның XXVI съездизинге Төлевилелинде нитилел эртемнериниң мурнунда салган сорулгаларынга дүгжүп турар. Ынчангаш республиканың эртемденнери бо талазы-биле диалектиктиг болгаш төөгү материализминиң чугула айтырыгларын шинчилээр, билгилериниң нитилел, бойдус болгаш техниктиг алыларын болур маркисчиленнинчи философияның ажыглаарынга улуг кичээлгейин салыр апаар.

Чаа эртем төвү он бирги беш чылдың даалгаларын боттандырарынга, ылангыяда күш-ажылчы курлавырларны утлап-башкарар, будүдүкчү күштерни таарымчалыг кылдыр хувааргының талазы-биле боттуг үлүүн киирер ужурлуг. Ол ышкаш кижиниң профессионалдыг белеткелинге болгаш бүгү талалыг хөгжүүрүнге хамаарышкан философияның болгаш психологияның «кыдыкы» дээр ындыг айтырыгларын база шиитпирлээр ужурлуг.

Латыш улустуң утаан-бодал болгаш культурлуг салгалыг, бистиң чурттуң өске улустары-биле оон төөгүлүг харылзааларын база ханызы-биле өөренип көөр соорга салдынган.

Тувинская республиканская библиотека им. А. Лушникова

Национально-краеведческий отдел

Төрээн партиявыстың XXVI съездизин төлептиг уткуул!

ЧАРЫШ — чедиишкинниң быразы, кижизидикчи күжү

1981 бирги чыл
ЯНВАРЬ

XI БЕШ ЧЫЛ: БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ИНТЕНСИФИКАЦИЯ — КОЛ ҮНДЕЗИН

ОН БИРГИ БЕШ ЧЫЛДЫҢ КОЛ СОРУЛГАЗЫ БОЛЗА УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ТУРУМ, ШАПКЫН ХӨГЖҮДЕРИНГЕ, ЭКОНОМИКАНЫ ИНТЕНСИВТИГ ХӨГЖҮДЕРИНИҢ ОРУУНЧЕ ШИЛЧИДЕРИНГЕ, ЧУРТТУҢ БҮДҮРҮЛГЕ КҮЧҮЗҮН ЭҢ-НЕ ЧӨП АЖЫГЛААРЫНГА, ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕНИ ДҮРГЕДЕДИРИНГЕ, КУРЛАВЫРЛАРНЫҢ БҮГҮ ХЕВИРЛЕРИН БҮГҮ ХЕМЧЕГ-БИЛЕ КАМНААРЫНГА БАЗА АЖЫЛДЫҢ ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕРИНГЕ ҮНДЕЗИЛЭЭШ, СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ ЧААГАЙ АМЫДЫРАЛЫНЫҢ УЛАМ ЫҢАЙГЫ ӨЗҮЛДЕЗИН ХАНДЫРАРЫ БОЛУР

ДЭЭШТИИ, НЕПТЕРЕЛДИИ ДЭЭШ

Чурттуң бүгү ажылчы чоннары ышкаш, Тываның автотранспортчулары СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышта хаара туттунган. Оларның ол чарыжы улам калбарып, ону организастаарының арга-методу сайзыраңгайжып турар. Чарышты күш-ажылчы коллективтерге калбартып, ооң дээштиин бедидериниң хемчеглерин ап, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерин ажыглап келгени онгу беш чылда хөй-хөй күш-ажылчы коллективтерниң бедик көргүзүглери чедип алырынга идигни берген.

«Беш чылды шалыпчы доозар!», «СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур!» деп лозуң-биле калбарган чарыштың мурнакчылары эвээш эвес. Чижээ, автовокзалдарның болгаш пассажирлер автостанцияларының бүдүрүлге катты жышкынының коллективи беш чылдың онаалдазын Автомобилистер хүнүнге чедир хуусаа бетинде күүсеткен. Чолаачыларның 23 бригадазы болгаш септелге ажылчыннарындан 650 кижи беш чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде боттандырып, съезд мурнунуң чаржының мурнуку одуруунда киргеннер. Минусинск АТБ-ның Ю. Н. Низин удурткан мотористер бригадазы, ол-ла автобүдүрүлгениң чолаачызы Г. П. Губанов, Тываның автосептелге заводунуң формовщик-шуткукчузу А. И. Смородников олар чаңгыс беш чылдың дургузунда ийи беш чылдың онаалдаларын күүседип, патриотчу чорукуң үлегерин көргүскеннер. Беш чылдың доозукчу чылының планын 52 бригада хуусаа бетинде күүсеткен. Оларда чолаачыларның 39 бригадазы, септелге ажылчыннарының 13 бригадазы бар. Ында чолаачылар П. Петрик, Н. Зайцев, Н. Силянский (Минусинск АТБ-зинде), А. Якунин (Ховуу-Аксының АТБ-зи), А. Чедыгкыс (Шагаан-Арыг АТБ-зи), өскелер-даа беш чылдың шалыпчыларының одуруунда төлептиг черни ээлээннер.

Чаа беш чылда транспорт эргелелиниң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Бригадалар, колонналар, участоктар, цехтер, коллектив бүрүзү ниитизи-биле СЭКП-ниң ээлчеглиг съездизин төлептиг уткуур талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган. Ооң инициаторлары Кызылдың № 2 АТБ-зинде Г. Волошиниң комсомолчу-аныяктар бригадазы болуп турар. Ол бригада съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир бо чылдың бирги кварталының планын күүседирин хүлээнген. Боттарының сөзүн ээлээринге аныяктар долу бүзүреңниг. Минусинск АТБ-зинде 1981 чылдың ийи айларының планын съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседирин 11 бригада болгаш 365 чолаачы база септелге ажылдакчылары хүлээнген. А Кызылдың № 3 АТБ-зинде чолаачыларның 11 бригадазы, 133 чолаачы болгаш септелге ажылдакчылары съездиге алдар кылдыр бедиткен хүлээлгелерни алгылаан.

«Транспорттуң кол сорулгазы болза улус ажыл-агыйының болгаш чурттакчы чоннуң чүък сөөртүлгелеринге хереглелдерин бүрүн болгаш өй шаанда хандырары, транспорт системазының ажылының ажыктыг чоруун болгаш шынарын бедидери болур» деп, партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелинде айыткан. Тываның автотранспортчулары ол сорулгаларны боттандырары-биле боттарының аргаларын санап көргеш, 1981 чылда болгаш он бирги беш чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Ол хүлээлгелерде мындыг одуруглар бар: автомобильдерни, чаа техниканы чөп ажыгларынга, күш-ажылды организастаарының мурнакчы арга-методтарынга үндезилээш, 1981 чылдың күрүне планындан бүгү көргүзүглер талазы-биле декабрь 30-де күүседир. Пландан ажыр 34,5 муң тонна улус ажыл-агый чүъгүн сөөртүр, 114 муң пассажирлерни аъгыштырар. Күш-ажылды организастаарын сайзыраңгайжыдып, септелгениң шынарын бедидип, артык кезектерниң камналгазын хандырып ап турган, автомашиналарның техниктиг белениниң коэффициентизин чүък автомобильдеринге 0,72, автобустарга 0,73, таксомоторга 0,77 хуу чедирер. Автомобильдерниң болгаш деришкиннерниң ажыглалын шын чорударының күзели-биле 167 тонна бензинни, 8 тонна дизель кывар-чаар чүүлүн, 14,8 муң рубльдиң артык кезектерин болгаш материалдарны, 834 комплект автодугуйларны, 52,7 муң киловатт-шак электроэнергияны камнап алыр.

Тываның автотранспортчулары Якутияның транспорт эргелелиниң автомобилистерин он бирги беш чылдың баштайгы чылында социалистиг чарышка кыйгырган. Партия организацияларының удуртулгазынга даянгаш, эргелелдиң күш-ажылчы коллективтеринде профэвилел организациялары ажыл-ишчилерниң күш-ажылчы идепкейин бедидеринге таарымчалыг байдалдарны тургузар, социалистиг чарыштың дээштиин, калбак нептереңгей болурун чедип алыр сорулгалыг.

С. ДУШИНИНА,
Автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң секретары.

МУРНАКЧЫЛАРГА — ХҮНДҮТКЕЛ

№ 1473 орук-септелге-тудуг участогу Өвүр районда мурнакчы бүдүрүлгелерниң бирээзи. СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлептиг ужуражыр дээш районнуң бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка дөрткү кварталдың, 1980 чылдың түңнели-биле орук-септелге-тудуг участогу бирги черни ээлээш, партияның район комитединиң болгаш район Совединиң күүсекчи комитединиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен мурнакчы коллектив бодунуң арга-курлавырларын санап көргеш, 1981 чылда бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

563 муң рубльдиң орук-тудуг ажылдарын кылыр чыл планын декабрь 20-де күүседир болгаш пландан ажыр 1 муң рубльдиң ажылдарын немей кылыр.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнген деңнелден 1,1 хуу бедидерин база продукцияның бот-үнезин 0,4 хуу чиигедирин чедип алыр.

Тракторларның, автомашиналарның, механизмнерниң септелгезин апрель 18-ке чедир бүрүн доозар.

Хандагайты—Саглы аразынга 8,6 км оруктуң капитал тудуун, Хандагайты—Бора-Шай аразынга 8 км оруктуң капитал септелгезин эки шынарлыг кылып доозар. Район ужур-дузалыг 8 км оруктарның ортумак септелгезинге 38 муң рубльдиң ажылдарын кылыр. Оруктарның чайгы, часкы, күскү, кышкы ажаалдазын эки шынарлыг чорударын хандырар.

Хандагайтының участогу социалистиг чарышка Самагалдайның орук-септелге-тудуг участогун кыйгырган.

Коллектив онгу беш чылда чедиишкинниг ажылдап келген болгаш беш чыл планындан ажыр 151 муң рубльдиң ажылдарын кылып бүдүрген. Доозукчу чылды орукчулар база бедик көргүзүглерлиг доозуп, чыл планындан ажыр 7 муң рубльдиң ажылдарын немей кылган.

Бо бүдүрүлгеде күш-ажылды болгаш социалистиг чарышты чедимчелиг организастааны ажылга улуг идиглиг болуп турар. Чарыштың түңнелин ай, квартал санында үндүрүп, мурнакчы бригадаларны, тус-тус ажылчыннарны тодарадып, бүгү коллективке дыңнадып турар. Камналга чурумун сагыырынче, машина-техниканы камныг эдилээринче кичээнгейни салып турар. Тракторларның, бульдозерлерниң болгаш оон-даа өске техниканың техниктиг ажаалдазын, септелгезин ой-шаанда шынарлыг чорудуп келгенинден техника ажыглалы багай эвес.

Ында планныг онаалдаларын ажыр күүседип, кызымак ажылы-биле эки үлегер-чижекти көргүзүп турар мурнакчылар хөй. Скреперист Николай Канчыыр-оол, сварщик Белек-оол Куулар орук участогунда 16 чыл ажылдаан болгаш мурнакчыларның одуруунда, Бульдозеристер В. Мөңге, Л. Бады-Хөө онаашкан ажылынга харысалгалыг, хөй удаа мактадып-шаңнадып келгеннер. Ажылчын А. Бырынмай, тракторист О. Ооржак болгаш оон-даа өскелер багай эвес көргүзүглерни чедип ап турарлар. Аныяк специалист Василий Ойдуп ажылды шын организаставышаан, кылдынган ажылдың шынарынче кичээнгейни салып келген.

Чедиишкиннерге сорук кирген коллектив партияның XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Төлевилелин ниити-биле чүүлдүгзүнүп, деткээн болгаш ол чугула документини өөренип турар. Ук Төлевилелде он бирги беш чылда ажылдың шынары дээш демиселди улам күштелдирер, ажылдап турар бүдүрүлгелерниң, машина-техниканың күчүзүн долу ажыглап тургаш, продукция бүдүрерин көвүдедир, планныг онаалдаларының күүселдезин хандырарын чедип алыр деп сорулганы салып турарын орукчулар чүүлдүгзүнген.

Чаа беш чылдың баштайгы чылының планнарын чедиишкинниг боттандырар сорулга-биле олар кышкы үеде машина-техниканың септелгезин эки шынарлыг чорудуп, ону апрель айда бүрүнү-биле доозарын шиитпирлээн.

Эрткен чылын Өвүрнүң орукчулары Хандагайты — Дус-Даг оруунга 8 км черниң капитал септелгезин база 8 км-ге агар септелгени кылып чоруткан. Ниитизи-биле участок оруктар септелгезинге 156 муң рубль түңнү шиңгээдип алган.

Онгу беш чылда участогуң коллективи Хандагайты — Мугур-Аксы аразының оруунга улуг хемчээлдиг ажылдарны кылып чоруткан. Ол оруктуң 33,5 км-ниң дургузунга орук тудуунга болгаш капитал септелгезинге ниитизи-биле 947 муң рубль шиңгээдип алдынган. Орукту алгыдып, чалдап, дескилээн болгаш сай-биле шыпкан. Ооң иштинде 9 км оруктуң тудуун бүрүнү-биле дооскаш, күрүне комиссиязынга хүлээткен. Он бирги беш чылда Хандагайты—Мугур-Аксы оруунуң тудуун олар уламчылаар.

Оон аңгыда ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче, чуртталга шөлүн немей тударынче орук участогунуң удуртулгазы кичээнгейни салып турар. Бо чылын ажылчыннарга 2-2 квартиралыг 4 бажыңны тудуп, ажыглалга кирери планнаттынган.

Участоктуң коллективи ам бо хүннерде оруктарның кышкы ажаалдазын шынарлыг чорудуп, техниказын септеп турар.

Н. ООРЖАК,
«Шынның» корр.

ЧУРУКТАРДА: орук-септелге-тудуг участогунуң мурнакчылары (он талазындан) мастер В. Ойдуп, скреперист Н. Канчыыр-оол, бульдозеристер В. Мөңге, А. Бырынмай; кышкы орукта.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ТЕМПИНИ КОШКАТПАЙН...

СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының негелделеринде мал продуктуларын, ооң иштинде сүттү бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир кол сорулга салдынган. Бистиң Кызыл-Чыраа сүт-бараан фермазының коллективи ол чарышка идепкейлиг киржип, продукция бүдүрер талазы-биле багай эвес түңнелдерни чедип ап турар.

Коллектив онгу беш чылдың сөөлгү чылында сүт бүдүрерин 10 тоннага, ону күрүнеге садарын 17 тоннага ажыр күүсеткен. Бир инектең саалда планнаттынганындан 200 килограмм ажыг болган. Ооң мурнунда чылдарынга деңнээрге ол багай эвес көргүзүглер. Бисте ажыглаттынмайн турар курлавырлар барын ол херечилеп турар-дыр.

Амгы байдалывыс база эки. Малдың бодуун чемнери четчири-биле бар. Саваңны инектерге ыяап-ла болбаазыраткаш — хээндектээш азы чымчадыр хайындыргаш — берип турар бис. Саар малды долу азыралда тургускаш, чылыг суг-биле суггарып турар.

Бо чылын совхоз 202 тонна сүттү бүдүрер болгаш 150 тоннаны күрүнеге садар планныг. Коллектив бирги кварталда 26 тонна сүт садар планын 34 тоннага кылдыр күүседир деп бедиткен хүлээлгени алган. Ону ажыл-херек кырынга боттандырар дээш саанчыларының, кадарчыларының, бызаа ажаакчыларының аразында социалистиг чарышты дээштиг организастап турар. Ооң түңнелин он хонуктап үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап турар. Аныяк-даа болза арга-дуржулгазы улгаткан комсомолчу саанчы Татьяна Моңгуш, саанчы Анай Нова эки көргүзүглерни чедип ап, чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келгеннер. Ол ышкаш бызаа ажаакчылары Вера Моңгуш, фермага хөй чылдарда доктаамал ажылдап келген бызаачы Дүкчүү Моңгуш, инек кадарчылары Партизан Моңгуш, Өнер-оол Иргит дээш коллективинде макталдыглар хөй.

Мурнунда чылдарда фермага уксаажыдылга болгаш тарып боозадылга ажылдарының кошкак чорудуттунуп келгенинден бызаалар камгалап алыр талазы-биле көргүзүүвүс куду болуп турган. Эрткен чылын төрүүр үе инекке онаашкыр чүгле 66 бызаа камгалап алган бис. Бо чылын 100 башка онаашкыр 80 бызаа камгалап алыр сорулга салдынган.

Ч. ОНДАР,
Чөөн-Хемчик районнуң Карл Маркс аттыг совхозунуң саанчызы, фермада партия эге организациязының секретары.

КОЛЛЕКТИВ, БРИГАДА БҮРҮЗҮНДЕ

Столоваялар болгаш ресторанлар трезиниң коллективи эрткен 1980 чылдың планныг онаалдазын ийи неделя бурунгаар күүсеткен. А беш чылдың планын коллектив база хуусаа бетинде ноябрь 27-де күүседип, пландан ажыр 186 муң рубльдиң продукциязын бүдүргеш, саарган. Удавас болур партияның XXVI съездизинге трестиң ажылдакчыларының база бир күш-ажылчы белээ ол. Коллектив ону канчаар чедип алганыл? Чүнү-даа мурнай социалистиг чарышты шын, дээштиг организастаанында. Ынчангаш бот-орулга-чарылгалыг коллектив, тус-тус бригада бүрүзү ында хаара туттунган.

Мээң ажылдап турарым № 8 бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгеде социалистиг чарышты организастааны багай эвес. Коллектив улуг. Бүдүрүлгеге чеди столовая, беш буфет хамааржыр. Бригадалар аразында күш-ажылчы чарыштыг. Ооң түңнелин ай, квартал санында түңнеп, тиилекчилерни илереткеш, шаңнап, мактап турар. Чарыш түңнелин үндүрерде планны күүсеткенинден аңгыда, бүдүрүп үндүргени продукцияның шынарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун база барымдаалаар. Ооң түңнелин хана солунга доктаамал чырыдып турар. Чарыш ажылдаарынга идиглиг болуп турар. Эрткен чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин ай, квартал санында чедиишкинниг күүседип келгенивис-даа ында. Эрткен чылдың түңнели-биле № 2 столованың коллективи коммунистиг күш-ажылдың коллективи атты чедип алган. Бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгеде коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы бедик атты 18 кижи эдилеп турган болза, эрткен чылдың түңнели-биле 19 ажылдакчыга ону тывыскан. Ынчангаш коллективтиң ажылдакчыларының хөй кезии ам ол атты төлептиг-биле эдилеп чоруурлар.

Коллективтиң күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап келгенинде ында ажылдап турар мурнакчыларының үлүү улуг. Чижээ, социалистиг чарыштың мурнакчылары В. П. Зорина, П. М. Черемных, Н. А. Кириллова, М. А. Лапшина оларның ажылы макталдыг.

Бо хүннерде бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгеде съезд мурнунуң социалистиг чарыжы улам калбарган. 1981 чылды база багай эвес күш-ажылчы көргүзүглерлиг эгеледивис. № 2, 8 столоваяларның ажылдакчыларының күш-ажылчы календарында — бо чылдың март. Өске коллективтер база олардан дудак чок ажылдап турарлар. Сорулгалар улуг. Ону күүсетпишаан, төрээн партиявыстың XXVI съездизин төлептиг уткуурун хүлээнген бис.

В. МАЛЫШЕВА,
№ 8 бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгениң директорунуң оралакчызы.

ХАВАН КОМПЛЕКИЗИ: ЧЕДИР КЫЛБААНЫНЫҢ УРЖУКТАРЫ

Кызыл районнуң «Көк-Тей» совхозунга хаван комплекизин эрткен чылдың эгезинде ажыглаалга кииргет. Ол комплексти техниканың сөөлгү чедиишкиннерин барымдаалап турган кылган деп чугаалап болур. Улуг күш үнер чорудулгалар механизастаттынган, ону операторлар башкарар ужурлуг. Комплексти бүрүн күчүзү-биле шиңгээдип алыр болза, чылда-ла он ийи муң ажыг хаванны анаа азырап өстүрүп, күрүнеге муң ажыг тонна эки шынарлыг эътти дужаап болур. Комплекстиң күчүзүн 1982 чылдың төнчүзүнге чедир бүрүн шиңгээдип алыры көрдүнген. Ону бүрүн күчүзү-биле дүрген шиңгээдип алыр чорук эът бүдүрерин көвүдедириниң улуг курлавыры болур.

Амгы үеде хаван комплекизи канчаар ажылдап турарыл? Баштайгы чылдың түңнелдери чүнү көргүскенил? Ол дугайын чугаалап бээрин «Көк-Тей» совхозтуң кол зоотехниги Анатолий Дмитриевич Климковтан «Шынның» корреспондентизи дилээн.

Хожудааннар-биле интервью

— Комплекс улуг ынанышты берип турар перспективтиг эът бүдүрүлгези дээрзи билдингир. Ону бүрүнү-биле шиңгээдип алганда, ол чылдың-на муң ажыг тонна хаван эъдин берип болур аргалыг. Ол дээрге улуг херек-тир. Ынча эът-биле өске малдарның, ылаңгыя инектиң болгаш хойнуң баш санын эвээш эвести камнап ап болур-дур.

Комплекстиң ажылының баштайгы чылының түңнелин ап көөр болза, бисте мактаныптар хире көргүзүг чок. Кандыг-даа бүдүрүлгеге баштайгы чыл черле берге болуру билдингир. Эрткен чылын көргүзүглер куду болганы чамдык чергезинде оон-биле тайылбырлаттынар болбайн аан.

Херек кырында чүнү чедип алган бис? Хаванның баш санын 7800 чедирери эрткен чылдың планынга көрдүнген турган. Ам чүгле 2767 баш хаван комплексте санаттынып турар. Ынчангаш планның үштүң бир кезээ хирезин боттанган-дыр. Коданда төрүүр кол хаван ам 539, а чедиштир азырап турар кыс хаван 600 баш. Ниитизи-биле 1139 хавандан бо чылын төл ап болур. 1980 чылда 100 тонна хаван эъдин дужаар турган, ону харын 110 тонна кылдыр ажыр күүсеткен бис.

Бо чылын хаван ажаакчыларының мурнунда салдынган сорулга улуг. Хаванның баш санын 7270 баш, ооң иштинде төрүүр кол хаваннарны 619, чаңгыс төрүүр аныяк хаваннарны 850 баш чедирер ужурлуг. Ниитизи-биле чыл дургузунда 8620 баш хаван оолдарын алыр. 330 тонна хаван эъдин күрүнеге садар. Бо көргүзүглерни чедип алыры чиик эвес херек.

Эрткен чылын биске төлевилеттинген планныг онаалдаларны чүге күүсеттинмейн барганыл? Моон херек кырында боттуг чылдагааннарын маңаа санап, анализтеп көөрү чугула.

Хамыктың мурнунда хаван комплекизин чедир кылбааны чорук, азы тодаргайлап чугаалаарга, багай шынарлыг кылдыр тутканы ажыглакчыларның дораан-на, баштайгы чылында-ла, чогумчалыг бедик көргүзүглерни чедип алырынга шаптыктаан. Ындыг улуг комплексти тударда, бүгү чүвени баш удур ылаптыг болдап көөр ужурлуг турган. Бүдүрүлге чоон кайы хире-даа сайзыраңгай болза, ол кижилер чокка ажылдаап шыдавас-ла болгай. Ындыг болган төлээде, бирги ээлчегде кижилер чурттаар оран-сава дугайында сагыш салыры эргежок чугула. А бо комплексти кылырда ону бодаваан, баштай-ла бүдүрүлге оран-савазын тударынче күштерни болгаш херекселдерни угландырган. Ооң түңнелинде хаван фермазын ажыглалга кирген соонда анаа ажылдаар кижилерниң чурттаар бажыңнары чок болган. Комплекс оорүңү-биле ажыглалга кирерге 80 ажыг кижи аңаа ажылдаар апаар. Амдызында ында 45 кижи ажылдап турар.

1980 чылда хаван комплекизиниң ажылчыннарынга ийи аал иштиг чурттаар 5 бажыңны Сукпакка 62 дугаар КМК болгаш «Көк-Тей» совхозтуң төвүнге база-ла кайызынга-даа ийи аал ишти чурттаар 5 бажыңны 1317 дугаар КМК тудар ужурлуг турган. Ол он бажыңдан херек кырында чүгле ийи бажың туттунган, сезиниң таваан салгылап каан. Чурттаар бажың чок болганда, хаван фермазынга кым ажылдаар боор?! Моон уржуу-биле ажылчыннар чедишпейн турар. Амгы үеде бүгү ажылчыннарны совхозтуң бодунуң төвүнден, Улуг-Хемниң оң талакы эриинден, харын-даа Элегес-Аксындан тускай автобустар-биле сөөртүп, хөй чарыгдалды үндүрүп турар. Херектиң ужуру чүгле чарыгдалда-даа эвес. Кижилер ажылдаар сес шагындан аңгыда, эртен, кежээ автобус манаарынга, баарынга, кээринге база дөрт шакты үндүрүп, ындыг болганда, 12 шакты ажыл үезинге чарыгдап турар.

Комплексте ажылчыннар чурттаар 30 ажыг бажыңны, 50 олуттуг уруглар садиин, магазинни болгаш өске-даа черлерни тудар. Олар ам-даа кылдынмаан. Ындыг болганда, тудуг организациялары тудуг кылырынче чогуур кичээнгей салбас болза, ук ферманың төлевилел күчүзүн 1982 чылдың төнчүзүнге чедир бүрүн шиңгээдип алыры берге.

Оон аңгыда эң-не бергедеп турар чүве болза, комплексте кылган механизацияның ажыглаттынмайн турары. Чижээ, хаваннарга бээр чемни корпустар аразында даштың транспортёрга салыптар ужурлуг. Ол транспортёр ам ажылдавас. Ооң уламындан кыжын соокта хаванга бээр чемни кажааларның соңгаларын ажыткаш хүрээй урар херекселге салып турар. Соңганы ажыдып турар болганда, оон соок кирип, кажаалар ишти доңуп турар.

Кажааларның иштин адаанда шалазындан ток-биле чылыдар кылдыр таарыштырган. Ол шаланы бетоннап каан. Комплексти ажыглай бээрге, чылыдылга системазы ажылдавас болган. Ону катап эде кылып, кажааның ханаларын дургаар батареялар салыр ужурга таварышкан. Кажааның өдээн суг-биле аштаар кылдыр кылган. Ынчалза-даа комплекс ажыглалга киргенден бээр суг дамчыдар насостар орта ажылдаваан. Ынчангаш өдекти хол-биле аштап турар. Кажаалар [illegible] темазы эки таарыштынмаан болгаш, ажылдавайн турар. Ооң уламындан кажаалар ишти чыттыг-бустуг, агаары шык, ажылдап турар кижилерге дыка берге.

Оон ыңай база бир четпес чүве болза, хаваннарга бээри-биле янзы-бүрү кылдыр болбаазыраткан комбикормнуң чогу. Боос хаваннар, төрүшкен хаваннар, чаш хаван оолдары, элээди апарган хаваннар, семиртип азырап турар хаваннар тус бүрүзү тускайлан белеткээн комбикормну алыр ужурлуг. Ам ынчаар кылган чем чок. Чаңгыс хевирниң комбикормун алгаш, ону бүгү хаваннарга үлештирип берип турар. Ол чорук хаваннарның өзүлдезинге, семиртилгезинге, кадык болурунга дүрген дээштиг идиг бербейн турар.

Фермада күш-ажыл төлевири кижилерниң ажылдаарынга идиг бербейн, оларның материалдыг сонуургалын көдүрбейн турар. Ам ында ажылдап турар ажылчыннарга шалыны шак барымдаалап, оператор-эрге-дужаалдыг кылдыр төлеп турар. Бир эвес бүрүн механизастаан болза, ындыг болур ужурлуг. Амдызында фермада механизация ажылдавайн, хамык ажылды хол-биле кылып турар болганда, шалың төлевириниң ындыг принциви херек кырында боттуг байдалга дүүшпес. Маңаа шак барымдаалаар эвес, а кылганын барымдаалаар төлевир турар ужурлуг.

Комплекстиг кылдыр механизастаттынган деп турар хаван фермазында херек кырында байдал ындыг-дыр.

Бо бүгү четпестерни чайладырының хемчеглерин республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу болгаш өске-даа хамаарышкан органнар алыры чугула. Оон башка комплекс чогуур эгиделгени берип шыдавас.

Ферманың ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын күүседир, хаван комплекизинден бедик бериимчени чедип алыр дээш болдунар бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Тур үениң бергелери турза-даа, олар ону ажып эртерин кызып, улуг күжениишкинни үндүрүп турарлар.

К. АРАКЧАА,
«Шынның» корр.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Чалаа Сүрүновна **Авыр-оол** — пенсионер.
Чаман Чыдымовна **Айызан** — пенсионер.
Борбак-Кара Кокуйовна **Иргит** — пенсионер.
Ыымыжык Шыыраповна **Салчак** — пенсионер.
Чолдайган Дарыймаевна **Самбыр-оол** — пенсионер.
Баазан Эрензеновна **Хертек** — пенсионер.
Севилбаа Мортекеевна **Чындын-оол** — пенсионер.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Донгак Балдановна **Дондуп** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.
Аржай-оол Ыймаевич **Монгуш** — «Торгалыг» совхозтуң чолаачызы.
Базыр Бидиевич **Монгуш** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Антонина Григорьевна **Балагашева** — «Кызыл тараачын» совхозтуң саанчызы.
Пелагея Михайловна **Золотухина** — үлетпүр комбинадының ажылчыны.
Галина Ефимовна **Конева** — Туранның № 1 школазының библиотекары.
Маадыр Картыгбаевна **Кускей** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.
Кызылас Конгаевна **Новожакова** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.
Василий Матвеевич **Смолина** —Хадың школазының башкызы.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Полина Лазаревна **Агеева** — Балгазында пекарня эргелекчизи.
Антонина Михайловна **Богашова** — Дүрген эге школазының техниктиг ажылдакчызы.
Полина Иосифовна **Бруткова** — Дүрген эге школазының башкызы.
Амалия Ильмаровна **Воржева** — Балгазын магазининиң ажылдакчызы.
Анастасия Викторовна **Горбунова** — Кочетово ортумак школазының башкызы.
Дмитрий Яковлевич **Горбунов** — таңныыл албанының ажылдакчызы.
Евдокия Александровна **Иконникова** — пенсионер.
Мария Сергеевна **Коломысова** — райпо баштаар черниң даргазы.
Вера Михайловна **Медведева** — Дуржулга станциязының ажылчыны.
Опчакай Тызежикович **Монгуш** — С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.
Евдокия Афанасьевна **Ооржак** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.
Кашпык-оол Шинекеевич **Оюн** — С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.
Федора Трифоновна **Пахомова** — райпо ажылдакчызы.
Устинья Ивановна **Поломошнова** — Дүрген эге школазының ажылдакчызы.
Михаил Алексеевич **Семенов** — райпо ажылдакчызы.
Норжук Балчир-ооловна **Суукай**—амыдырал хандырылга комбинадының дааранықчызы.
Татьяна Степановна **Филимонова** — Дуржулга станциязының ажылчыны.
Долгун-кыс Кыргысовна **Ховалыг**—С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.
Чечекмаа Монгушевна **Хомушку** — Кызыл-Арыг эге школазының башкызы.
Федор Васильевич **Черепанов** — Дуржулга станциязының ажылчыны.
Макар Палдыровиич **Эренчин** — «Революцияның чалбыжы» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1980 чылдың декабрь 30.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

Бөгүн—ССРЭ биле МАР-ның аразында найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында керээге ат салган хүнден бээр 35 чыл ою

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ЕЗУНУҢ ХООЙЛУЗУ-БИЛЕ

Совет организациялар болгаш бүдүрүлгелер МАР-ның дыка хөй энергетика объектилерин төлевилээриинге болгаш тударынга киржип турар. Оларның дузазы-биле чамдык улуг ТЭЦ-терни, дизельдиг электростанцияларны, «Эрдэнэт» комбинатта чылыг күжү-биле ажылдаар станцияны ажыглалга кирген. Ол бүгү станцияларның шуптузун чурттуң Төп энергия системазынга каткан, ол чорук оларның күчүлерин улам эки ажыглаар арганы берген.

Амгы үеде Багануурнуң хөмүр-даш уургайының баазазынга улуг энергетика комплексизиниң төлевилелин ажылдап кылып турар. Ол ышкаш Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп турар ТЭЦ-4 мөөл найысылалды чылыг болгаш энергия-биле хандырар.

СОВЕТ ДУРЖУЛГАНЫҢ АЧЫЗЫНДА

Моолда интернационалчы найыралдың хоорайы деп адаар Дарханның бүдүрүлгелеринде бүдүрүлгениң организастаарының совет дуржулгазы калбак нептерээшкинни алган. Оон ачызында Дарханның тудугжулары сөөлгү үеде 30 ажыг объектилерни конгуг эки демдек-биле ажыглалга киирер аргалыг болган. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. А. Злобинниң ажыл методун шиңгээдип алганы МАР-ның Күш-ажыл Маадыры Г. Тэгшжавтың удурткан бригадазынга беш чылды хуусаа бетинде доозар арганы берген. Продукцияны дефект чок дужаар талазы-биле саратовчуларның дуржулгазын болгаш шынарны башкарарының Львов системазын шиңгээдип алган Г. Димитров аттыг алгы-кеш фабриказының коллективи продукцияның шынарын болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедиткен. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинградтың «Электросила» каттыжыышкынының бригадири С. С. Витченконуң эгелээни, дагдыныкчыларның шимчээшкинни чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаарының методу МАР-ның Күш-ажыл Маадыры машинист-экскаваторщик Ч. Цэрэндоржуга онза дузалаан, чүл дээрге ол ук методтуң ачызында Шарынголдуң хөмүр-даш уургайының 40 ажыг ажылчыннарын бодунуң мергежилинге өөреткен.

ЧАА ТЕПЛОВОЗТАР

Чоокта чаа Улан-Баторнуң демир-орук вокзалының перронундан «2М-62» деп совет тепловоз бодунуң бирги рейзинче чорупкан. 54 вагон иштин янзы-бүрү барааннардан тургустунган аар чүъктүг ук составты башкарарын мурнакчы машинист коммунист Ц. Бучиндиге бүзүрээн. Улан-Баторнуң демир-орук шугумунга чаа совет тепловозтарны ажыглаары ынчаар эгелээн.

«2М-62» деп тепловозтар эргиг «ТЭ-2» деп тепловозтарны солаан. «ТЭ-2» деп тепловозтар Моолдуң демир-орукчуларынга үр үе иштинде шынчы бараан боop келген. Чаа тепловозтуң күчүзү эрги тепловозтуунда ийи катап улуг. Олар поездилерниң шимчээшкиниң дүргедедир, оруктуң бараан сайгарар шинээзин улгаттырар.

Магистральдың техниктиг эде дериишкинин боттандырар дээш оон дыка хөй участоктарын чаарткан. Моол демир-орукчуларның улуг бөлүү Совет Эвилелинге тускай белеткелди эрткен.

Чаа техниканың чедиишкиннериг шиңгээдип алышкыны МАРН-ның удавас болур XVIII съездизинге болгаш Моолдуң улусчу революциязының 60 чылынга Улан-Баторнуң демир-орук ажылдакчыларының, ук оруктуң партия, профэвилел болгаш эвилел организацияларының күш-ажылчы белээ болган.

ЧОННУҢ ЫНАК ТЕАТРЫ

Моолдуң амгы үеде кол сценазы коллективтерниң бирээзи — Баянульгийниң хөгжүмнүг театры чээрби беш чыл бурунгаар тургустунган. Ук театр Моолдуң национал уран чүүлүнүң, ол ышкаш Баянульгий аймактың чурттакчыларының хөй нуруузу боop турар казахтарның болгаш урянхайларның культуразының эң эки үлегер-чижээн чедиишкиннииг пропагандалап турар.

Эрткен чылдарда театр коллективиниң чогаадыкчы чечектелиишкини өскен. Оон репертуарында сураглыг моол чогаалчылар Д. Нацагдоржунуң, Д. Намдагтың, Ч. Лодойдамбаның болгаш түс чериниң литераторларының чогаалдары кирген. Оон сценазынга Н. Гогольдуң «Ревизорун», Н. Хикметтиң «Хилинчектеткен докторун», совет драматургтар М. Ауэзов биле Ч. Айтматовтуң шиилерин тургускан. Ук театр бодунуң национал уран чүүлүн даштыкы база каш удаа көргүскен.

Национал хөгжүм херекселдериниң оркестри — театрның чоргааралы. Оон репертуарында казах болгаш моол композиторларның чогаалдарындан аңгыда Л. Бетховенниң, В. Моцарттың, И. Штраустуң, М. Глинканың, П. Чайковскийниң С. Рахманиновтуң чогаалдары база бар.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

«Эрткен оруувус» деп аттыг тос сериялыг документалдыг фильмни тургузары МАР-ның телевидениезинде дооступ турар. Ону Моолдуң улусчу революциязының 60 чылынга тураскааткан. Аңаа улусчу эрге-чагырганың чылдарында чурттуң чедип алган чедиишкиннерин көргүзер.

Д. Сухэ-Батор баштаан Моолдуң бирги чазак делегациязының Москвага чоруп турганын, эрги Урга хоорайны (Улуг-Хүрээни) барон Унгерниң ак гвардейжилериниң үүлгедиишкиннерин болгаш Богдо-гегенге чүдүлгени, Моолга эң баштай Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп эгелээн бирги үлетпүр бүдүрүлгениң тудуун көргүскен онза ховар дээн кинохрониканың кадрларын фильмниң тургузукчулары янзы-бүрү архив черлеринден дилеп тыпкаш, боттарының ажылынга ажыглааннар.

Фильмниң кылырынга талантылыг моол кинематографистерниң улуг бөлүү киришкен. Бүгү тос сериянын тозалдырзының кол консультантызы — МАР-ның Эртемнер академиязының президентизи академик Б. Ширэндыб.

(ПМА).

ХӨЙ КОНЧАА АЛЫР ДЭЭШ

ПАРИЖ. Электроэнергия дамчыдылгазын соксадыр дугайында айтырышкынны бээр ужурлуг турган мен, ынчалза-жок ол айтырышкын бүдүрүлгеге когаралды чедирер турган. Парижтиң бүдүрүлгелериниң бирээзинге электри тогунга соктурупп каан аныяк ажылчын Филипп Лорениң өлген байдалының дугайын күш-ажыл камгалалының инспектору ынчаар тайылбырлаан. Хөй ажык-кончааны алыр дээш капиталистиг херегиттеннерниң болгаш оларның айбычыларының кем-буруулуг ол хөделиишкиннериниң түңнелинде аныяк ажылчын бодунуң амы-тынындан ынчаар чарылган.

«Котидьен де пари» солуң ол дугайын бижээн. Ындыг болуушкуннар үргүлчү таваржып турарын солун айыткан. 6 минута санында-ла ындыг озал-ондак болуп, ийи шак болгаш-ла ындыг озал-ондактарга бир кижи өлүп турарын албаның тускай статистика медээлеринде база айыткан. Чүгле 1979 чылда безин бүдүрүлгеге 1 миллион 14 муң озал-ондактар болган.

* * *

БОНН. «Мессершмит-Бельков-Блом» деп ужар чүүл болгаш ракета концерниниң заводунга химиктиг хораннанышкынга таварышкан 19 кижи аараан болгаш оларның байдалы дыка аар болуп турар. ППА агентилелдиң дыңнаткан ёзугаар алырга, ол ажылчыннар бөгү назынында бертик-межел кижилер болуп артар. «Техниканың айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле акша-хөреңгилерни концерниниң ээлери бир эвес харамнанмаан болза, озал-ондактыг ол хораннанышкын бөлбас турган» деп ППА агентилел айыткан. Күш-ажыл камгалалының талазы-биле негелделерин заводта каржызы-биле үреп турарын 19 ажылчыннарның хораннанган чылдагааннарын хынаан металлистерниң профэвилел төлээлекчилери демдеглээн.

* * *

ОТТАВА. Монополиялар хөй ажык-кончааны алыр дээш ажылчыннарның кадыкшылын баксырадырындан безин чалданмайн турар. Канадада «Алкан» деп даг руда концерниниң ак-демир ээлдирер бүдүрүлгелеринде байдал чогум-на ындыг болуп турар.

Эргижирээн дериг-херекселдерни компанияның бүдүрүлгелеринде амга чедир ажыглап турар уржуунда агаарның хирлениишкини нормадан ажып турарын профэвилел төлээлекчилери айыткан. «Алканның» ээлери долларны чарыгдаарындан харамнанмышаан, эргижирээн дериг-херекселдерни солуурундан ойталап турар.

ДАШТЫКЫДА КУЛЬТУРАНЫҢ ЧАА ЧҮҮЛДЕРИ

● **БУДАПЕШТ.** Венгр литератураның төөгүзүнүң музейин республиканың улуг эртем болгаш культура төвү — Дебреценде тургусукан. Сураглыг хөй венгр чогаалчыларның болгаш шүлүкчүлерниң, оларның аразында — Ш. Петефиниң, Ф. Кельчейниң, Э. Адиниң амыдыралы-биле болгаш чогаалдары-биле аңаа келгеннерни ол музей таныштырып турар. Ол чогаалчылар болгаш шүлүкчүлер боттарының амыдыралының хөй чылдарын Дебрецен хоорайга чурттап эрттирген. Эрткен чылын музейге болгаш оон делгелге залдарынга 13 миллион кижи кээп чораан.

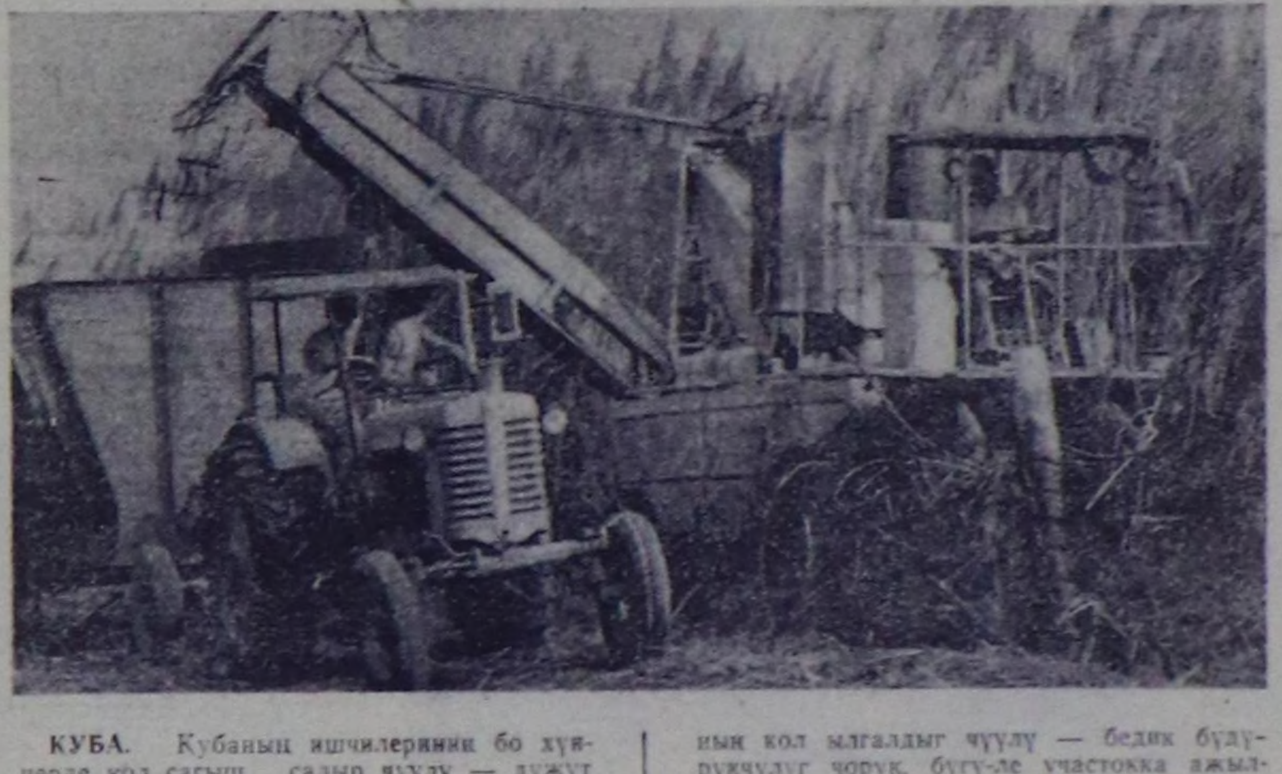
Чурттуң транспорт төөгүзүнүң музейин, Будапештиниң театрының төөгүзүнүң музейин сөөлгү чылдарда тургусукан болгаш Венгрияның фотографиязының төөгүзүнүң музейин тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алган.

● **СОФИЯ.** IX—X чүс чылдарда Болгарияның культуразының энциклопедиязының үш томнарының бирээзин парлалгага ниирген. Дыл эртеминиң, төөгүнүң, археологияның болгаш уран чүүлдүң янзы-бүрү айтырыгларын тайылбырлаан 700 чүүлдерни ол энциклопедияга парлаар. Болгарияның эртем ажылдакчыларының коллективи ол томну белеткээн.

● **БУХАРЕСТ.** М. Булгаковтуң «Мастер болгаш Маргарита» деп романын ёзугаар Бухарестиниң биче театрынга ойнаан шиини сезоннуң эң дээре көргүзүү деп санаан. Шииниң баштайгы көргүзүү найысылалдың культура амыдыралынга алдарлыг болуушкун болган деп, «Ромыния литерарэ» солун бижээн.

● **МАДРИД.** Сураглыг испан гитарист А. Сеговия болгаш «Маха» балеттиң автору испан композитор Ф. Ремарча олар музыка талазы-биле национал шаңналдың лауреаттары болган. Испанияның культура министерствозу ол шаңналды чыл бүрүде тыпсып турар.

● **ГАВАНА.** «Фарабундо Мартиниң демдеглелдери» деп Сальвадорнуң журналының баштайгы дугаарының парлаттынганын Пренса Латина агентилел дыңнаткан. АКШ-ка саттынган резисылыг хунтага удур демиселге киржип турар Сальвадорнуң дешшиңгелиг культура болгаш литература ажылдакчылары ол журналды белеткээн.

КУБА. Кубаның ишчилериниң бо хүннерде кол сагыш салыр чүүлү — дужут ажаалдазы. Тростник плантацияларында, чигир заводтарында, транспортта болгаш ажыл-агыйның чугула комплекизиниң бүгү-ле звеноларында ол кампания хайнышкыныг. Чигир тростнигиниң бо сезонда ажаалдазының болгаш болбаазырадылгазының кол ылгалдыг чүүлү — бедик бүдүрүкчүлүг чорук, бүгү-ле участокка ажылдың шынары дээш демисел болур.

ЧУРУКТА: Гавана провинциязында чигир тростнигиниң ажаалдазы. Плантацияда КТП-1 деп комбайн.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Инициатива болгаш дуржулга

КУБАНЬНЫҢ ТАРААЗЫ

Кубаньның тараажылары СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур улуг чедиишкиннерлиг болуп турар. Агаар-бойдустуң нарын үелери турза-даа олар күрүнеге шыгжамырынга 3 миллион ажыг тонна ристи дужааганнар.

Байлак дүжүттүг кара хөрзүннүг Кубань чурттуң чер ажылынга улуг рольду ойнап турар. Совет Эвилелиниң бүгү тараа шөлүнүң 1,9 хуузундан эвээш черлиг хирезинде-ле чурттуң бараанныг тараазының барык он бешки тонназын, оон иштинде ристиң үшкү тонна бүрүзүн, ногааның он ийигизин, виноградтың болгаш катчымистиң үшкү тонна бүрүзүн берип турар. Ынчалзажок Кубаньның чери чуртта тарыыр черниң хөй кезии-биле бир дөмей чер ажылының озалдыг болу берги дег зоназында туруп турар, агаар-бойдус таарымча чок чылдарда, а ындыг чылдар беш чыл дургузунда ийи, үш удаа-даа болгулаар, ук черниң шөлдериниң продуктулуу ынчаарда дыка кудулаар турган.

Ынчалзажок Кубаньның тараажылары тарааның магадылалдыг дүжүттерин чыл бүрүде алыр деп хүлээгеннер. А кандыг арга-биле? СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленуму амгы үе-чадада аграр политиказының үндезиннерин ажылдап кылган. Ынчан чугаа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарынче угланыышкын дугайында, күрүнениң акша-хөреңгилерин экономиканың аграр секторунга ажыктыг кылдыр эде хуваары-биле ону быжыглаар дугайында болган.

Тоску беш чылда Кубаньның кодээ ажыл-агыйынга дөрт миллиард рубльди, оңгу беш чылда — оон 400 миллион хөйнү киирген. Ындыг капитал салыышкыннарының ачызында күш-ажылдың чепсек-херекселдери-биле хандырылга фондузу беш катап, а энергия-биле хандырылгазы — дөрт катап өскен. Кубаньның колхозтарының болгаш совхозтарының машина парыгы долузу-биле чаартынган. Ол чаартылга дээрге, эрги техниканы чаа техника-биле аналла солааны эвес-тир: трактор парыгы бодунуң ниити күчүзүнүң талазы-биле 1965 чылдан бээр ийи катап, а комбайн парыгы — ийи чартык катап улгаткан.

Техниктиг аргаларның ынчаар дүрген өскенииниң ачызында ам дүжүт ажаалдазын мурнунда ышкаш ийи неделяда эвес, а 7-9 хүннер дургузунда доозуптар апарган, ол чорук дүжүттүң чидириин дыка кызырган. 1978 чылдан эгелээш Кубаньда дүжүттү ажаалган сөөлүнде каш-ла шак дургузунда күскү чер андарылгазын доозуп турар. Кандаашкынныг чылда күскү чер андарылгазын ынчаар чорударга, чаъстаашкынныг чылдарда хөрзүн шыгынга деннежир: ажаалда сөөлүнде андарттынмаан гектар бүрүзү беш хонган сөөлүнде хөрзүнүн 25-30 тонна шыгын чидирер болган.

Кандаашкынныг чылдарда безин бедик дүжүттү алырынга таарыштыр кылдынган суггат чок чер ажылының системазын ажыглап турар апарган. Оон эң чугула адырлары — интенсивтиг механизация, химижидилге болгаш эртемниң эң чаа чедиишкиннерин ажыглаары болуп турар. Амгы үеде Кубаньда ажыл-агыйларның үштүң ийи кезиинден хөй нуруузу хөрзүнге чемишчидилгелерни киирерин башкарар автоматчыткан системаны чедиишкинниг ажыглап турар. Ол системаны ёзугаар шөл бүрүзүнүң хөрзүнүнүң тургузуун болгаш составын, аңаа мурнунда тараан культураларның болгаш ам чажар урезиннериниң онзагай байдалдарын барымдаалап тургаш, минералдыг чемишчидилгелерни эң ажыктыг ажыглаарының аргазын тыпкан.

Мурнуку чылдарда бок үнүштер хөрзүннүң шыгынын элээн хөй кезиин тараа үнүжүнге бербейн, боттарынга шиңгээдип ап турган. Амгы үеде үнүш камгалалының химиктиг бүдүмелдерин долгандыр турар бойдус чүүлдеринге айыылдыг эвес кылдыр ажыглаарының биологтуг методтарын калбаа-биле шиңгээдип нептереткен.

Суггат чок чер ажылының системазынга улуг ужур-дузалыг чүүл болза хөй-хөй факторларга, оон иштинде хүн херелиниң чылдар аайы-биле өскерлиринге үндезилээш, санап үндүрген математиктиг формулаларга дүүштүр культураларның дүжүткүр болурун баш бурунгаар билип алыры болур. Ындыг арганың ачызында Кубаньның тараажылары кайы чылда кандыг культура эки дүжүт бээрин каш чыл бурунгаар билирлер, ынчангаш аңаа дүүштүр шөлдерге культураларны тарыырын ээлчештирип турар. Баш бурунгаар билип алыр арганың ачызында кубаньчылар 1978 чылда 250 муң тонна тарааны немей алганнар. Кубань эртемденнериниң санап турарын ёзугаар алырга, оларның баш бурунгаар билир ол аргазы тарааның ниити чыылдазын беш хуу көвүдедир арганы берип турар болгаш ылаңгыя кандаашкынныг чылдарда эң чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Агаарның кандыг болур байдалын дүрген билип алырынга болгаш тараа шөлдериниң кандыг байдалдыын контрольдаарынга космос шинчилелдеринден үлегерлеп алган арга-метод болур ырактан шөлдерни көөр радиозондирование дээр хайгааралды ажыглап турар. Ол арга үнүп орган тарааның сырый, тараамын, шыгын болгаш хөрзүннүң чылыын каш-ла минута дургузунда ылап шын кылдыр тодарадып шыдаар, ынчангаш ол чогуур үезинде чугула агротехниктиг хемчеглерни алыр арганы берип турар.

Кубаньның шөлдеринде амгы үеде эртемденнерниң саналдааны эртемге үндезилеттинген өске-даа аргаларның шенелделерин кылып турар. Дужүт эң чавыс болган чылдарда безин бистиң чуртувус ааш-чемге херегләэр тараазы четчири-биле ап турарын чамдык кижилер билбес боол матат чок. Ынчалзажок бедик дүжүттүг чылдарда безин мал чемиинге херегләэр тараа амдызында артыкшылдыг болбайн турар. Мал чемиинге херегләэр тарааларның чедишпейн турарын тарааның шынарын экижидип, аңаа элээн хөй немелдени киирап тургаш, чайладып болурун Кубаньның тараажыларының дуржулгазы көргүскен. Бо хүннерде кызыл-тастың, кукурузаның болгаш арбайның, кукуруза силозунуң белогун - көвүдедир талазы-биле Кубаньның технологиязын Украинаның, Поволжьениң болгаш өске-даа чер ажылдыг районнарның делгем шөлдеринде ажыглап турар.

Кубаньда сөөлгү чылдарда тарааның ниити чыылдазын суггарылганы, ылаңгыя рис тарылгазының күсели-биле көвүдедип турар, рис амгы үеде хөй капитал салыышкыннарын негээр, ынчалза-даа кызыл-тастан ырак артык дүжүттүг болгаш агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалдарындан хамаарылга чок эки үнүштүг болуп турар. Оон-биле чергелештир, рис өске культураларның шөлүн эвес, а колдуунда-ла мурнунда ажыглаттынмайн турган суг оруу, хемнер унунда малгаштыг черлерни ээлеп турар.

Эрткен чылын кубаньчылар «рис кур черин» шиңгээдип алырын доосканы түңнелинде рис тараан шөлдер 240 муң гектар чедир калбарган азы 1979 чылдаазындан 63 муң гектар хөй болган. Рис тарылгазының ол хире шапкын калбарганы оон техниктиг баазазын дүрген күштелдирерин негээн. Чүгле Кубаньның кодээ ажыл-агыйы ужар чүүлү безин 120 чаа самолеттарны немей алган.

Кубаньның рис плантациялары ам миллион тонна ристи берип турар. Крайда мелиорастаан черлерниң ниити шөлү 240 муң га четкен. Кызыл-тас шөлдерин суггарарынга суг четпейн турар. Ристен өске ногааларга, садтарга болгаш мал чеми культураларга суг база херек. Соңгу Кавказта эң улуг — 3,1 миллиард кубометр суг кирер Краснодарның суг шыгжамырын тутса-даа рис плантацияларын суггарарынга ажыглаттынган сугну катап ажыглаарының аргаларын калбартыр ужурга таваржып турар.

Крайның соңгу-чөөн кезээнде Краснодарның чаа суггарылга системазын тудуп турар, суггаттыг черлерниң шөлүн 80 муң га хемчээлге немей калбартыр арганы бээр.

ЮРИЙ ЗЕНЮК,
ПМА-ның корр.

ДАЙЫНГА БЕЛЕТКЕЛ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Амдаа үргүлчүлеп турар иран-ирак чөрүлдээни Каттышкан Штаттар бодунуң шериглерин Персид мугулдурунуң районунга улам көвүдедиринге болгаш «барының чүктүң амыдыралчы эрге-ажыктарынга кыжанышкын» дээш онгук-чөпгээлиг чылдак-биле Иранга удур интервенцияны белеткээринге ажыглаар деп бодап турар. Пентагоннуң амгы удуртукчузу Г. Браунуң чугаазы ол дугайын херечилеп турар.

Персид мугулдурунда дайын чөрүлдээзи «ядролуг бүгү-ниити дайынче» шилчий берип болур болгаш Американың Каттышкан Штаттары аңаа белен турар ужурлуг деп, Г. Браун «Балтимор сан» солунга интервьюзунга медеглээн.

АКШ-тың ам болур президентизи Р. Рейганның администрациязынга күрүне секретарының албан-дужаалынга томуйлаткан А. Хейг безин Персид мугулдурунуң районунга АКШ-тың шериг күчүзүн улам улгаттырары чугула деп чугаалаан. Ол районда нефтиниң алырынга дайын чорудулгаларын кылыры эрге-жок чугула апарганда, ону боттандырарынга Каттышкан Штаттар белен турар ужурлуг деп даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязынга чугаалажып көрүүшкүннериниң үезинде ол медеглээн.

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

БЕРЛИН

Чаа чылга улустарның салып турар идегелдери хамыктың мурнунда бүгү делегейге тайбынны камгалаары болгаш быжыглаары-биле холбаалыг деп, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чингине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер ГДР-де дипломаттыг төлээ черлериниң баштыннары-биле ужуражылгазынга медеглээн.

Тайбынны камгалаарын болгаш быжыглаарын, бүгү-ниити айыыл чок чорукту хандырарын моон соңгаар-даа бистиң үевистиң кол барымдаалаар сорулгазы кылдыр көөр бис деп Э. Хонеккер чугаалаан. Ону чедип алыр төлээде, боттарының ниитилел тургузуундан хамаарылга чокка, күрүнелер аразында харылзажылганы уламчылаары эргежок чугула. Дүжүүрлүг чорукту чавырылдырарының херээн үргүлчүлээринге, кайы-даа талага ажыктыг болгаш деңэрелиг кады ажылдажылгага ГДР идиг бээр.

ПАРИЖ

Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленуму ында ажылдап эгелээн. Бо чазын болур президент соңгулдазынга Францияның Коммунистиг партиязының белеткелиниң дугайында ук партияның Чингине секретары Ж. Маршениң илеткелин пленумнуң киржикчилери чугаалажып турар.

КУВЕЙТ

Израильге ажылдырткен бүгү араб девискээрлерни хостаар дээш, болунуң хамаарышпас күрүнезин тургузуп алыр эргезин кииришттир, Палестинаның араб улузунга оон дурум ёзугаар национал эргедерин тыпсыр дээш демиселге боттарының күжениишкиннерин араб чурттар каттыштырар ужурлуг. Йемен Улус Демократтыг Республиканың даштыкы херектер министри Салем Салех Нухаммед Кувейтиге чоруп тура ол дугайын медеглээн. Улустуң дээди чөвүлелиниң президиумунуң даргазы, премьер-министр, Йемен социалистиг партияның ТК-зының чингине секретары Али Насер Мухаммедтен чагааны Кувейтиниң чагырыкчызы шейх Ас-Сабахка ол дамчыдып берген, ук чагаа араб делегейде амгы байдалга болгаш ийи талалыг харылзааларны калбартырының айтырыгларынга хамаарышкан.

НЬЮ-ЙОРК

Тайбын камгалалының совет комитединиң оон даргазы Е. К. Федоров баштаан делегациязы-биле дешшилгелиг болгаш дайынга удур каш-даа америк хөй-ниити организацияларының база шимчээшкиннериниң төлээлекчилериниң Нью-Йоркка болган ужуражышкынының үезинде кол кичээнгейге тайбын, чепсегленииишкинни дужурер, делегей байдалын экижидер болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганы калбартыр дээш айтырыглар турган.

Чүвени чөптүг бодаар американнар америк чазактың боо-чепсектерни улам эндере бүдүреринче күткүп турар дайынзырак политиказын шиитпирлиг буруу шаап турар деп, АКШ-тың сураглыг хөй-ниитичи ажылдакчызы, шажынчы У. Коффин ужуражышкынга онзалап демдеглээн. «Тайбынга кыжаныышкынның кол дөзү чогум-на харын Каттышкан Штаттар болуп турар. Японияның Хиросима болгаш Нагасаки хоорайларынче атомнуг бомбаларын октаан, харын АКШ бүгү-ниити халап болуп чадавас кылдыр кыжанып келген ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрериниң үезинче делегейни киир чыгапкан болгай» деп ол демдеглээн.

СОЛСБЕРИ

Камгалал болгаш айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле дугуржулгага Зимбабве биле Мозамбик ат салган. Ийи күрүнениң кайы бирээзинче Мурнуу-Африка Республиканың халдаашкынын оларның ийилдирзинге удур агрессия кылдыр олар үнелеп көөр деп, документиде онзалап демдеглээн.

ДЖАКАРТА

Сөөсаал чок улуг чаъстаашкыннар күштүг хат-шуурган-биле каспырлашпышаан, Индонезияның экономиказынга улуг каражаны чедирген, кижилер-даа амы-тынындан чарылган. Сумбава ортулукка эриктеринден ашкан хемнер рис тарылгаларының 75 хуузун чок кылган. Дыка хөй можуларда автомобильдер чорувастаан. Индонезияның эң чараш ортулуктарының бирээзи—Балиде 10 көвүргүнү үерлээн суг аппарган. Сунгараджа хоорайны суг шуут хөме алган. Каражадап, сугга алыскан чоннү көжүрериниң хемчеглерин эрге-чагыргалар ап турар.

ВЕНА

Бүдүрүлгеге озал-ондактыг таварылгалар Австрияга чыл бүрү 200 муң чыгам болур. Ол бирги ээлчегде күш-ажыл камгалалын четпес тургусканы-биле тайылбырлаттынар.

Бүдүрүлге ээлери хөй ажык-кончаа сүргеш, бүдүрүлгелерге озал-ондак бөлдүрбазының хемчеглериниң дугайында сагыш салбайн турар, оон түңнелинде муң-муң ажылчыннар инвалидтер болгаш бертик-межелдер болуп турар апарган.

КОЛОМБО

Мальдив Республиканың президентизи Мамун Абдул Гайюмнуң тускай айтырышкының ёзугаар ол чурттуң садыг-үлетпүр бөлүктериниң Израиль-биле кандыг-даа садыг кылырын хораан. Тель-Авив-биле садыг харылзааларлыг болурунуң аргазы чок кылдыр санап турар бис деп, президент демдеглээн. Чоокку Чөөн чүк айтырыгын таарыштыр чөптүг ёзу-биле шиитпирлээри дээш араб улустарның демиселин Мальдив Республика бүрүн деткип турарын президент онзалап демдеглээн.

ТОКИО

Чурттуң чагырыкчы бөлүктеринде хээли алыр болгаш саттынар чорукттуң хемчээлиниң дугайын херечилээн чаа барымдаалар япон хөй-ниитиге билдингир апарган. Бо удаада Тиба можунуң губернатору Киити Кавакамини сойгалап илереткен. 1975 чылда 50 миллион иен акша түңнүг хээлини оон алганының дугайында медээлер парлалгага кирип келгенниниң соонда, ук губернатор оозун парлалга конференциязынга миниң чугаалаар ужурга таварышкан. Оон «ачы-дузазынга» кордап салып турган бөлүк бааттардан ынча түңү ол алган болган. Бодун «агартырын» оралдашкаш, Кавакама ол акшаларны сөөлүнде «эдер» дээш берген мен деп дыңнаткан.

(СЭТА).

СОВЕТ ЭРТЕМНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

Совет Эвилели космос делгемнериң шиңгээдип алырының талазы-биле улуг депшилгелиг базымнарны кылып, ол чедиишкиннерниң үре-түңнелиниң улус ажыл-агыйын улам ыңай сайзырадырынга болгаш делегейниң улустарының эп-найыралын быжыглаарынга, тайбың күштерин деткииринге бараалгадып турар.

Леонид Попов биле Валерий Рюминниң космонавтика төөгүзүнде бир-ле дугаарында боттандырган 185 дүн-хүн дургузунда Чер чоогунда космос делгемнеринге кылган ужудулгазы чедиишкинниг доозулган. Эртем болгаш улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге бараан болур ол чедиишкиннер өңгү беш чылдың өңаалдаларын күүсеткениниң чедиишкинниг салым болуп, эм болур СЭКП-ниң XXVI съездизинге онза белек болур.

Космонавтиканың сөөлгү чедиишкиннери Леонид Попов биле Валерий Рюминниң чүс сезен беш хонук Чер чоогунда орбитада «Салют-6» станцияга эртем-шинчилел ажылы кылып, үр үениң иштинде ужудуушкун кылып доосканы-биле тудуш харылзаалыг.

«Салют-6» станция эң-не сайзырангай дериг-херекселдер-биле чепсеглеттинген болгаш анаа үр үеде космонавтыларның ажылдап, чурттаарынга, космос корабльдерин тудуштурарынга эптиг, таарымчалыг кылдыр чогааттынган.

Космосту амгы үеде шиңгээдип ап турары чүгле эртем, техниканы дүрген сайзырадып турар эвес, а харын улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдеринге улуг салдарлыг.

Кандыг-даа ажылды кылырда мергежил болгаш чаңчыл эргежок чугула болгай. Ыңчаарга ужудулга үезинде эртем-шинчилел ажылын-даа ийикпе азы өске-даа кандыг-бир ажылды кылырынга база-ла чаңчыгыышкын херек. Космоска ужудулга үезинде кандыг-бир ажылды кылырынга, чер кырынга деңнээрге оон ийи катап үр үе негеттинер кылдыр планнаар. Л. Попов биле В. Рюмин космоска үр үеде ажылдап, мергежип келгениниң түңнелинде, кандыг-бир ажылды бүдүрерин, черге ол ажылды кылыры хире үе ажыглаар кылдыр чаңчыга бергеннер. Ол болза үе талазы-биле курлавырны тургузуп, космонавтыларның ажылының бүдүрүкчүлүүн улгаттырган.

Космонавтылар Попов болгаш Рюмин үш чыл бурунгаар орбитаже салып үндүрген «Салют-6» станцияның иштиниң дериг-херекселин бүрүнү-биле солуп, чаартып, септелгени кылганы ол станцияны амдаа үр үеде Чер чоогунга орбитага ажылдаарын болдурган. Бо болза космонавтылар Попов болгаш Рюминниң деңзи чок байдалга өөренип, чаңчыгып чедиишкиннинг ажылдаанының херечизи-дир. Ону септеп чаартканының соонда «Салют-6» эртем лабораториязынга дөрт узун хуусаалыг болгаш сес кыска хуусаалыг экспедициялар аңаа эртем-шинчилел ажылы чоруткаш келгеннер. «Интеркосмос» программазын ёзугаар ол станцияга Чехословакияның, Польшаның, ГДР-ниң, Болгарияның, Венгрияның, Вьетнам Социалистиг Республиканың болгаш Кубаның космонавтылары барып, кады ажылдажылганы совет космонавтылар-биле чорутканнар. Ол ужудуушкуннар үезинде программаларда көрдүнген эртем-шинчилел ажылдары долузу-биле күүсеттинген. Ол экспедициялар «Салют-6» болгаш «Союз» комплекстиң Чер чоогунда орбитага ылап бүзүрелдиг ажылдаарын бадыткааннар. Ол станция-биле ийи «Союз Т» болгаш он бир «Прогресс» дээр чүък дажыыр корабльдер космоска туткулганы кылган ийикпе азы ол комплекске бүдүн чартык ай болгаш-ла анаа барып туткулга кылыры-биле Черден бир корабль чорупп турганындан аңгыда ол-ла үениң иштинде оон бир корабль адырылгаш, Чер кырынче дужуп бадып турган. Оон аңгыда ол комплекс орбитага ужудулганы кылып турган, чеди катап орбитаны чазаар ужудулганы кылганы делегейде космонавтика төөгүзүнге турбаан болуушкун болур.

Л. Попов биле В. Рюмин «Салют-6» станцияга эртем-шинчилел ажылдарын кылып чорудуп турар үеде оларның ол комплекизи-биле «Союз Т» корабльдиң туткулгазын космонавтылар Ю. Малышев болгаш В. Аксенов болдурганнар. «Союз Т» корабль даштыкы хевир талазы-биле ооң мурнунда космоске ужудуушкун чорудуп турган «Союз» корабльдерге дөмей болза-даа, иштиниң дериг-херексел талазы-биле олардан улуг ылгалдыг. Чартык эрттирикчилерлиг интегралдыг схемалар ажыглаан тергиин чиик, хемчээли эң-не биче электроннуг херекселдер-биле ук корабль дериттинген. Сайзырангай чогааттынган башкарылга системазы «Чайка» корабльдиң космос делгемнеринге бүзүрелдиг углап-башкарып, баш удур тургускан программа ёзугаар чеже-даа үеде ол башкарып чорупп болур. Оон ынай «Союз Т» корабльдиң деңзи, хемчээли бичелээн, дериг-херекселдериниң орнунга кывар чүүл курлавырын көвүдеткени, ол корабльдиң Чер кырынга чымчак хондурар шимчедикчилерин күштелдирген болгаш ындыг космос кораблин чүгле автоматчыткан башкарылга-биле эвес, а харын космонавтылар боттары башкарып хондуруп болурунуң аргазын тургусканы, космонавтыларның амытының магадылалдыг хумагалаарынга чугула болуп, хондурулга үезинде озал-ондактыг таварылгалардан космонавтыларны чайладыр. Чер кырынче космонавтылар боттары башкарып бадырар корабльди чогаадып кылгаш, оон шенелдезин космонавтылар Малышев биле Аксенов чедиишкиннинг чорудуп доосканы совет космонавтиканың канчаар-даа аажок улуг чедиишкини болур.

Ол ышкаш космонавтика төөгүзүнде моон мурнунда турбаан чаа чедиишкиннерни онзалап демдеглеп көөрде, Л. Попов биле В. Рюминниң узун хуусаалыг ужудуушкун үезинде чорутканы эртем-шинчилел ажылдарының чүгле элээн кажын чижекке кийрзе четчир.

Ол космонавтылар ужудулга үезинде космос ужудулгазының факторлары (шимчедикчи күштери) кижиниң организминге интерферонунуң (организмниң вирустарлыг аарыгларга удур камгалалы-биле харылзашкак белоктар) тургустунуп келиринге кандыг салдарлыг болуруң, эм хевирлиг кылган таблетка интерферонунуң дузазы-биле шенелдени кылып шинчилээннер. Орбитада станцияга чораш, В. Кубасов биле Б. Фаркаш венгр тускай эртемиглериниң чогаадып кылганы «Пилле» («Ховаганчыгаш») херекселдиң дузазы-биле орбитада комплекстиң өрээлдеринде космиктиг хереелдерниң барын, бир эвес ындыг хереелдер бар болза оларның тарап нептерэп болуруң өөренип, шинчилээннер. Оон аңгыда олар деңзи чок байдалга кижиниң мага-бодунга кислородтуң канчаар тарап сиңнигерин база кандыг-даа шимчээшкин үезинде кижиниң эндег чогун болгаш шаг-шинээзин, кислородтуң космонавтыларның агаарны тыныярынга салдарын өөренип көргеннер. Ол-ла космонавтыларның Венгрияның чурт-девискээрин чурукка тырттырганың Тисса хемиң унун дургаар мелиоративтиг төлевилелди кылырынга болгаш Балатон хөлдүң чамдык участоктарының хирленгениниң тодарадырынга ажыглаар.

В. Горбатко биле Фам Туанның ужудулгазының үезинде орбитага деңзи чок байдалга кижиниң чаңчыгып, өөренирин болгаш Черже дужуп келгениниң соонда космонавтыларның кадыының байдалын баш удур тодарадып болур чүүл бүрү медико-биологтуг шенелдерни кылгылаан.

Орбитага узун хуусаалыг ужудулга үезинде ССРЭ-ниң, Польшаның, Болгарияның эртемденнериниң кады ажылдап кылып чогааткан херекселдериниң биле космонавтыларның чаа байдалга чаңчыгар психологиязын база вестибулярлыг чурумунун үрелип болгу дег демдектерин ылавылап шинчилээн.

Сөөлгү ужудулга үезинде «Халанг» деп шенелделерни кылып турган, совет-вьетнам экипаж чартык эрттирикчи материалдарның цилиндр хевирлиг чаңгыс ааи кристаллдарын өстүргүлээн. Оон аңгыда «висмут-теллур-селен» системаның ээлдирзиниң шенеп кылгылаан болгаш деңзи чок байдалга кристаллдарын өзерин, өскедаа технологтуг шенелделерни хөйү-биле кылгылаан.

Ю. Романенко биле А. Тамайо Мендес «Салют-6» станцияга дыка хөй медико-биологтуг шенелде шинчилелдерни чоруткулаан. Куба болгаш совет тускай эртемниглериниң кады ажылдап кылганы «Атуэй» дуржулганы чоруткаш, деңзи чок байдалга клеткаларның үүрмектелип чарлырын болгаш оларның салгалдан салгалче канчаар дамчып өзүп көвүдээрин хайгаарап көрген болгаш ону шинчилеп, өөренирин Чер кырынга уламчылаары-биле космоска чораан материалдарны Кубаның эртем-шинчилел төвүнүң молекулярлыг генетика килдизиниң лабораториязынга дамчыдып берген.

«Салют-6» станцияга чоруткулаан эртем-шинчилелдер ажылдары улус ажыл-агыйынга улуг депшилгелиг салдарны чедирер.

Моон соңгаар улам нарын, чаа-чаа эртем-шинчилел ажылдарын космос делгемнеринге чорударын негеттинер болгаш ол талазы-биле улуг ажылдар ам-даа мурнувуста, оларның чедиишкиннери улус ажыл-агыйынга улам улуг салдарлыг болур дээрзи чигзиниг чок.

М. САТ.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

ШКОЛАЧЫ ЧЫЛДАРЫНДА-ЛА

Баскетболга ССРЭ-ниң алдарлыг тренери Геронтий Бабаханиди Тбилисиниң № 62 школазынга неделяда үш катап кээп, баскетболга хандыкшылдыг өөреникчилер-биле кичээлдеп турар. Эгелеп чоруур баскетболистерниң дөрт бөлүү ында тургустунган, аңаа 3—4 класстарның өөреникчилери хаара туттунган. Грузияның алдарлыг башкызы Тамара Гегелашвили биле школаның күш-культура башкызы Гела Канчаве олар тренерге дузалажып турарлар.

Тренерлеп келген чылдарының дургузунда Геронтий Бабаханиди баскетболистерни дыка хөйнү өөреткен. Олар аңгы-аңгы чылдарда Грузияның-даа, ССРЭ-ниң-даа шилилдек командаларының составынга киржип келген. Ол чоп. Чүге дээрге, дуржулгалыг специалистиң кичээлдери солун болгаш ажыктыг эртип келген. Школаның директору Виталий Деметрашвилиниң бодалы-биле алырга, ол кичээлдер уругларның баскетболга болгаш черле ниити спортка сонуургалын бедидери-биле кызыгаарлаттынмайн, харын-даа оларның чурум-сагылгазын экижидеринге база салдарлыг болуп турар.

Бабаханидиниң удурткан бөлүктери дег коллективтер сөөлгү чылдарда бистиң чуртувуң дыка хөй школаларынга костүп келген. Баштай олар дуржулга бөлүктери болуп турган болза, ам ССРЭ-ниң Чырыдылышкын министерствозунуң бадылааны тускай бөлүктерже шилчээн. Спортчу эге белеткелдиң ындыг бөлүктери районнарның уругларның спорт школаларында организастаттынып, бедик мергежилдиг тренерлер-биле хандыртынып турар.

Спорттуң кандыг-даа хевиринге сонуургалдыг чоруун көргүскен школачылар-биле чүгле ажылдаар деп уругларның спорт школалары дыка хөй чылдарның дургузунда санап келген. Оон аңгыда разряд дужааган улустуң санын өстүрүп шыдааның база чедиишкиннери деп санаар. Ындыг негелде турда тренерлер спортка сонуургал чок өөреникчилерни боттарының бөлүктеринге албайн келген. Ыңчангаш спорт школалары шупту чаштарга эвес, чүгле талантылыгларга бараан боол турган.

Ам байдал ындыг эвес. Улуг спорттуң курлавырын, келир үениң чемпионнарын белеткээр сорулгалыг уругларның спорт школалары салганнар. Бистиң чуртувуста алды муң ажыг спорт школалары ажылдап турар болгаш аңаа болгулаар кичээлдерге ийи миллион ажыг оолдар болгаш кыстар кээп турар. Олар спортту сайзырадырынга кайы хире улуг рольдуг болуруң чугаалааны артык.

ССРЭ-ниң Чырыдылышкын министерствозу уругларның спорт школаларынга, ниити билиг школаларынга болгаш боттарының баазаларынга чаа-чаа бөлүктерни тургузарын дааскан. Спорт школаларынга чыл санында немелде акша-хөреңгини үндүрүп, массалыг спортту школачылар ортузунга сайзырадыр дээш ажылдап турар тренерлерниң төлевиринге ону чарыгдап турар.

Чаа-чаа бөлүктерни уругларның спорт школазындан чарбазы чугула. Бир эвес кандыг-бир өөреникчи спорттуң бир-ле хевиринге сундулуг чоруун көргүзер болза, ону тускай бөлүкке быжыглаарынга чиик болур.

Владимир КИРИЛЛЮК.
(ПМА).

АЧЫЗЫ-ДЫР

Амгы хүннерниң чыккылама соок бир эртенинде Эрзин суурнуң мурнуу талазында чаа туткан автовокзалга кире бердим. Автобус манаан кижилер делгем залда дээскиндир олурупкан. Кышкы соок үеде чорук чоруур орук кижизинге чылыг чер дег магалыг чүве кайда боор. Вокзалдың иштиниң арыг-силиин, чылыы-даа аажок, автобустар аргыжылгазының дугайында расписаниени, транспорт шимчээшкининиң дугайында янзы-бүрү чурумнуг демдектерин ханаларда аскан көрүштүг.

Кажан манаа вокзал чок турда автобус манаарга кыштың соогунда доңуп, чайның изиинде оңгап, суксап турган үелерни бодап каап турдум. Кирип келген пассажирлер билет садар өрээлдиң көзенээ бакылааш, мынчаар айтырар болдулар:

— Кызылдан автобус каш шакта келир ирги?

— Даарта меңээ найысылал Кызыл баар бир билеттен.. Азы, автобус бөгүн Мөренче баар бе?

— Сергей Самбыраевич, Нарындан автобус кажан келир ол?

Үнген, кирген чоннуң айтырыгларынга эптиг, ээлдек харыылап олурар кымыл ол? Эрзинчилерниң «вокзалдың ээзи» деп адап алганы ол чаа бажыңның эргелекчизи Сергей Самбыраевич Чымба-дыр. Чоннуң аргыштырылга черинге ол сөөлгү он чылда ажылдап келген. Онаашкан ажылынга кызымак С. С. Чымбаны чаңгыс чер чурттуглары хүндүлээр.

Бо чаагай өөрүшкүнү бижип турган эрткен үеже, машина-чепсек ховар, орук-чирик багай үеже хая көрнүрүн чайгаар-ла албадап келир-дир. Эрзинден Кызыл хоорайже аъттыг, азы чин чүдүрген тевелиг кижи кыштың соогунда беш, алды өртээлдерге хонуп чораан чедер, дедир база ындыг байдалдыг ээп келир турган. Ол түреничиг үени амгы хүннерге канчап деңнээр!

Найысылалдан чылыг, чымчак, делгем автобуска олуруп-каш, бистиң черге ол хүн-не хап кирип келир. Район төвүнден совхозтар арасында аргыжар оруктарны база чазап кылып каан. Пассажирлерге таарымчалыг автовокзалдыг. Бо бүгү бистиң улуг Совет күрүневистиң кижиниң чаагай чоруу дээш сагыш салыышкынының ачызы-дыр.

С. ОЙДУП.

ТАДЖИКИСТАННЫҢ ОБСЕРВАТОРИЯЛАРЫНДА

1981-1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының төлевилелинде» эртем айтырыгларын шиитпирлээринче күжениишкиннерни мөөннээрин көрүп турар. Ол сорулгаларның бирээзи болза эртемниң техниканың болгаш улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга космос делгемин шинчилээрин болгаш шиңгээдирин уламчылаары болур.

Таджик ССР-ниң Эртемнер академиязының астрофизика институдунуң эртемденнери шинчилелдериниң калбак программазын боттандырып турар. Эртген беш чылда олар кол кичээнгейни метеор, комета болгаш сылдыс астрономиязының талазы-биле ажылдарже угландырган. Оон түңнелинде дээр чүүлдериниң болгаш болуушкуннарының дугайында үнелиг түңнелдер алдынган.

Астрофизика — Таджикистанда чүгле совет үеде хөгжүлеңи алган эртемнерниң бирээзи. Москваның болгаш Ленинградтың эртемденнериниң киржилгези-биле 1932 чылда Таджикистанның астрономия обсерваториязы үндезилеп тургускан. Амгы үеде мында ийи обсерватория бар — астрофизика институдунуң составынга кирип турар Гиссар болгаш «Санглок» обсерваториялары.

ЧУРУКТА: Гиссар обсерваториязы. Эң шын угланыышкынныг астрономия тургузуун ажылга белеткеп турары.
Р. НЕТЕЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

телевидение

ЯНВАРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 9.05—«Горнистер, кыйгыга харыылаңар!» 9.35—«Тажы Флоризельдиң ужуралдары». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 10.40—ССРЭ-ниң улустуң артизи Ирина Богачеваның концерти. 11.40 — Медээлер. 11.25—14.00—Чапсар. 14.00 — Медээлер. 14.20—«Орус шөл. Бичии дуңмазы». Документалдыг телефильм. 15.15—«Шыдырачылар школазы». Разрядтыглар клазы. Өөнүң ортузу. Делегей гроссмейстери А. А. Котов эрттирер. 15.45 — Вольск хоорайның 200 чылынга «Вольск» деп документалдыг фильм. 16.15—«Бистиң-биле кады кыл, бистии дег кыл, бистен артык кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 17.15—ССРЭ биле Моол Арат Республиканың аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээге ат салганының оюнга «Моолда» деп кинопрограмма. Моол Арат Республиканың ырының болгаш танцының күрүне ансамблиниң концерти. 18.05 — «Куш садыы». Мультфильм. 18.15—Бөгүн делегейде. 18.30—«Миллионнарның ленинчи университеди». «Социалистиг экономиканы эргелеп башкарары». Чурттуң хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының чугаалажып тур бис.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. (Орус болгаш тыва дылдарга).

МОСКВАДАН

19.25—«Тажы Флоризельдиң ужуралдары» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 3-кү сериязы. 20.30—«Үе». Информастыг программа. 21.05—«СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур». Азербайджан ССР-ниң телевидение программазы. Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Г. А. Алиевтиң чугаазы. «Чаа-чаа чедиишкиннерже». Документалдыг фильм. Уран чүүл мастерлериниң болгаш коллективтериниң концерти. 23.05—23.20—Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00—«Ийи дан-чорук». Телефильм. 18.15—«Бир мундирниң төөгүзү». Документалдыг фильм. 18.35—«Делегей байдалының допчулалы». Дамчыдылга. 18.50—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.00 — «Ынак аялгаларын». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Вещерин удурткан электрохөгжүм херекселдериниң ансамблиниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.25 — Съездиден съезд чедир. 19.50 — «Чырыза-даа, чылытпас». Телешии. 1-ги сериязы. 20.55—21.25 — «Ажыктыг чорук болгаш шынар дээш». Чурттуң хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының Төлевилелин чугаалажып тур бис.

Агаар

Республикага болгаш Кызылга бүргең, аязып каап турар булуттарлыг, быскан хар чаар агаар болур.

Агаарның температуразы дүне республикага 32—37, Кызылга 34—36, а хүндүс республикага 21—26, чамдык черлерге 12—17, Кызылга 23—25 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ЯНВАРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дээлдигеннер аразында» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 21.00. «Озалдаан болчагалар» 18.40 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Иван Васильевич профессиязын солуп тур» 9.00, 10.40, 12.30, 14.20, 16.10. «Узун дүне» 18.00, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ааа үрези» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ХАРЫСАЛГА ЧОГУ ДЭЭШ

Чоннуң байлаан хумагалаар

Таңды районнуң улус суду С. Тока аттыг совхозтуң хову бригадири турган Иван Матвеевич Архиповтан 944 рубльди төледир дугайында район прокурорунуң негелдезиниң талазы-биле хамаатылы херекти көрген.

И. М. Архипов 1978 чылдан 1979 чылдың сентябрь 15-ке чедир С. Тока аттыг совхозка бригадир болуп ажылдап тургаш, бодунуң хүлээнген ажылынга ээ-харыысалга чок чорукту кылып турган. Ол бригадазынга хуваалда ёзугаар берген техникаларны механизаторларга болур-чогуур-биле быжыглаваан, бригада кежигүннериниң ажылып болгаш техниканың эдилелин, кадагалалын контрольдавайн турган. Оон түңнелинде Архиповтуң удуртуп турган бригадазынга Т-40 маркалыг база МТЗ-80 маркалыг 2 трактор тоймаглаттынганындан совхозка элээн хөй когарал болган.

Эрге-дужаал хүлээлгезиниң саавырын ёзугаар тоймаглаттынган техника дээш материалдыг харыысалганы ол техниканы быжыглаан кижи, тодаргайлаарга, бригадир, гараж эргелекчизи, механизатор, чолаачы хүлээр ужурлуг. Бир-тээ бригадир тоймаглаттынган тракторларны механизаторларга быжыглаваан болганда И. Архиповка хамаарыштыр оттурган херекте буруудаттырып турар кижиге чиигелде болур барымдаалар чок болган.

Херектиң материалдарын таныжып көргеш база негекчиниң болгаш харыылакчының тайылбырларын дыңнааш, суд ол херекти кады харыылажыр кижилер кылдыр С. Тока аттыг совхозтуң кол инженери В. Бутусов биле кол бухгалтери Р. Богданова оларны кийирери чугула деп көрген.

Тракторларны тоймаглаарылга чедирген ажыл-агыйжы эвес кайгамчык чорук суд үезинде илерээн. 1978 чылдың августа И. Архиповту мал чеми белеткээр бригаданы удуртур кылдыр томуйлааш, аңаа 34 тракторну акт ёзугаар хүлээткен, а Архипов ол техниканы механизаторларга хүлээткен азы хүлээтпээнин билбес болган, ол дугайында ахтызы база чок. Ол үеде МТЗ-80 трактор капиталь септелгеден келген, Т-40 трактор аварияның соонда келген. септээр ужурлуг турган. Архипов ийи тракторну механизаторларга быжыглавайн, таныылгадаа хүлээтпейн, бригадага тургузуп каан. Ыңчангаш олар тоймаглаттынган.

1979 чылдың сентябрьда эрги бригадирниң халааш, оон орнунга Марыл-оол Донгакты томуйлаан. Дужаал ёзугаар алырга, М. Донгак ол чылдың сентябрь 15-те хүлээлгезин күүседип эгелээн, а бригаданың техниказын Архипов 1979 чылдың ноябрьда хүлээткен боор турар. Чаа бригадир чүгле бүдүн техниканы хүлээп алган, тоймаглаттынган тракторлар эрги бригадирниң подотчедунга хевээр артып калган.

Кол инженер В. Бутусов тургустунуп келген байдалды билип турганын болгаш ынчан чолаачылап ажылдай берген Архиповтуң бригадада турар ол тракторларны хайгаараар аргазы чок турган деп судка тайылбырлаан. Кол бухгалтерниң оралакчызы Е. Черноусованың бодалы база ындыг. Ыңчалза-даа оларның кайызы-даа совхозтуң материалдыг, үнелиг чүүлдерин албан-дужаалдыг хүлээп алган соонда чүге дыка үр болгаш хүлээнништирип турарын тайылбырлап шыдаваанnap. Бо дээрге билдингир-дир. Совхозтуң кол инженери-биле кол бухгалтери Р. И. Богданова техниканың сайгарлыы, шимчеп турарын чогууру-биле контрольдаваан, хүлээништирилгени үр үе эрткенде чорудуп турган. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, кол специалистери оңчү-хөреңгиниң учедун болгаш отчедун шыгжырадып, контрольду күштелдирип тургаш, оларның кадагалалын хандырар, бо херекте бар четпестерни чайладыр, ажыл-агыйжы эвес чоруктарны болдурбас хемчеглерни боттандырар хүлээлгелиг.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылдың октябрь 11-де хүлээп алганы «РСФСР-ниң колхозтарының болгаш совхозтарының машина-трактор парктарының ажыглалын болгаш септелгезин экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалында айытканы болза: «Көдээ ажыл-агый техниказын ажыглап, кадагалап болгаш септеп турарында бар шыңгыы четпестерни чайладыр сорулга-биле... көдээ ажыл-агый техниказын кадагалаарын экижидер хемчеглерни алыр, маңаа хамаарыштыр колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге, бригадаларга болгаш салбырларга кажаалыг шөлдерни, төп турлагларга машина турар херимнерни белеткээр. Тракторларны, комбайннарны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын механизаторларга быжыглаар, машиналарның ээ чокталырын болдурбас. Техниканы эки кадагалааны дээш тракористерге болгаш комбайнерлерге материалдыг деткимчени хемчеглерни ажыглаар, а көдээ ажыл-агый техниказынга хамчок болган буруулугларны кеземче харыысалгазынга кийирер».

Бо совхозта көдээ ажыл-агыйның техниказының кадагалалының байдалы үстүнде негелдеге дүүшпес. Ону специалистер база билип турар. Ол хиреде чурумчудар талазы-биле ажыл чорувайн келген. Материалдыг үнелиг чүүлдерниң чогуур учеду совхозтуң бухгалтериязында чок, азы кижилерге быжыглаанының актылары чогууру-биле кылдынмаан, чамдыктары оранчок соонай тургустунган. Ол бүгүнү кол бухгалтер контрольдавайн келген.

МТМ-ниң девискээринде корум-чурум аайлаттынмаан, эрттирилге чок өске машиналар хостуг эртип турар, дежурный диспетчер бо-ла чок турар. Совхозта үрелген болгаш септелгеге кирбээн техника кадагалаар шөл-даа, машина херими-даа чок. Бо айтырыгны дарый болгаш бүрүн шиитпирлээри эргежок чугула. Маңаа республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң дузазы база херек дээрзи билдингир-дир.

Техниканы кам чок ажыглаары азы кадагалаары кемниг херек дээрзин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1961 чылдың декабрь 29-та хүлээп алганы «Көдээ ажыл-агый техниказын кам чок ажыглааны болгаш кадагалааны дээш кеземче харыысалгазының дугайында» Чарлыында тодаргай айыткан. С. Тока аттыг совхозтуң дирекциязы моон чогуур түңнелди кылыр болза чогуур. Бо херек талазы-биле буруулуг болган кижилерге совет хоойлу ёзугаар шыңгыы кеземчени хүлээткен.

Л. РОЖКОВА.
Таңды районнуң улус судьязы.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлегер килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун кольбейн баргада 2-32-75 телефоннар долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 47

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—00409